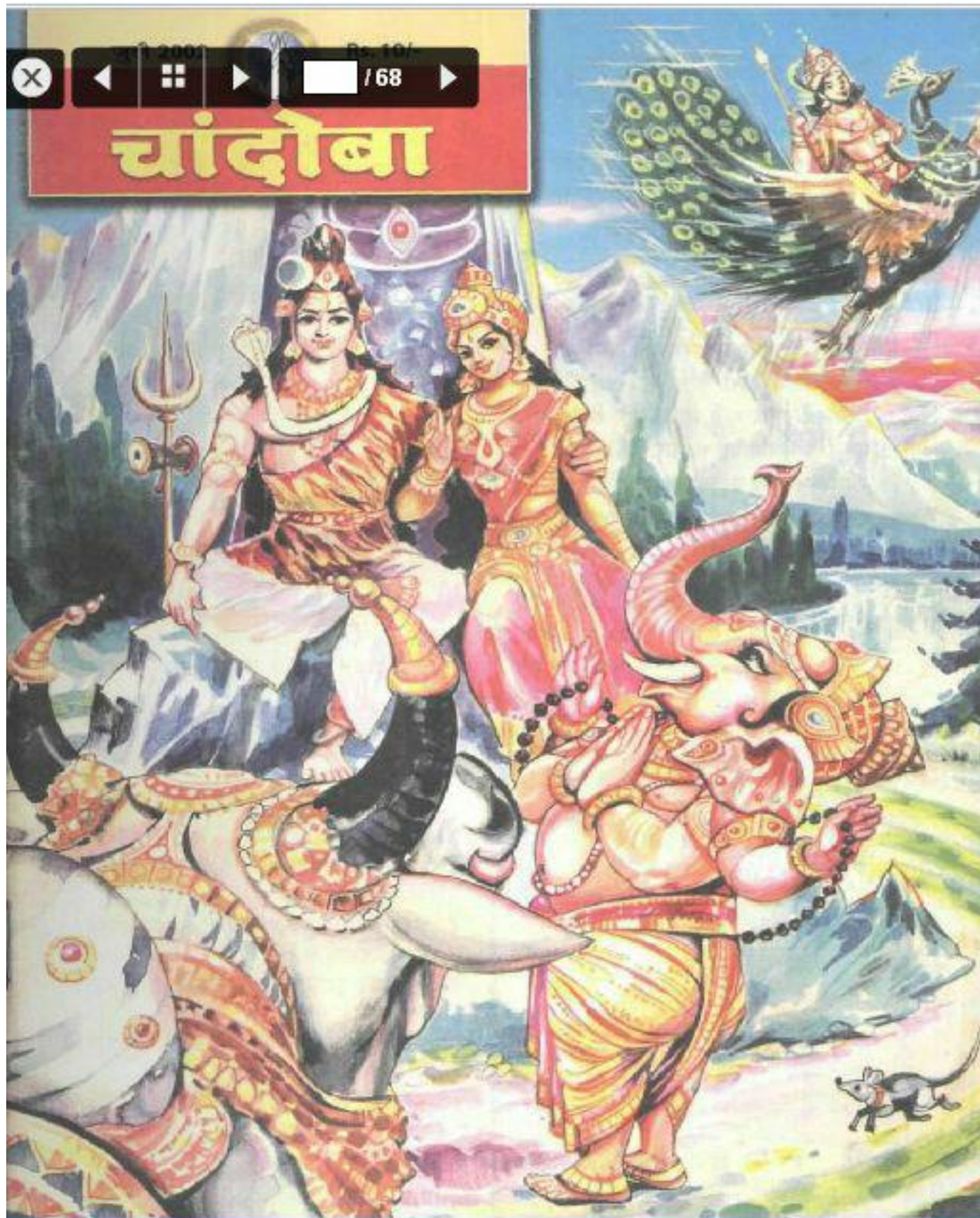
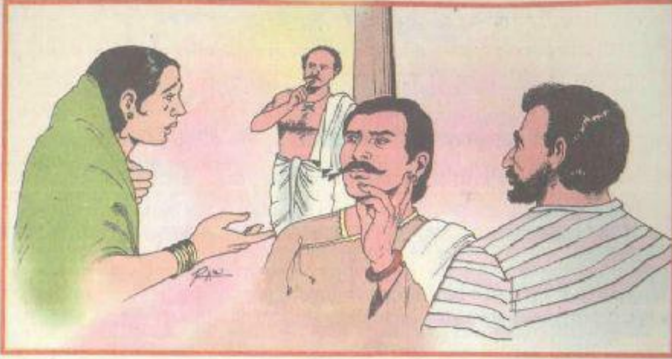

Rs. 10/-
चांदोबा
/ 68

फुकट सल्ला

सदाशिवच्या मातापित्यानी त्याला भरपूर संपत्ती ठेवलेली होती. म्हणून आपली पत्नी व मुलांबाळांसह तो समाधानाने राहात होता.

एखादी कठीण समस्या आली तर ग्रामाधिकाऱ्यापासून सारे गांवकरी त्याच्याकडे येत व त्याचा सल्ला मागत असत. अडचणीची पूर्ण माहिती करून घेऊन सदाशिव त्यांना त्यांतून मार्ग सुचवीत असे. अशा तऱ्हेने त्याने बऱ्याच लोकांना मदत केली होती.

त्यांत सूरदास हा एक व्यापारी देखील होता. एकदा त्याची सारी धान्याची पोती पावसामुळें भिजली. तो रडवेला होऊन सदाशिवकडे आला. सदाशिवने त्याला सल्ला दिला, "चित्रपुर गांवचे लोक धुतलेल्या तांदळाचा वापर करतात. तिथें हा तांदूळ विकून टाक."

सूरदासने त्याप्रमाणें केलं आणि त्याला शंभर रुपयांचा नफा झाला. दुसऱ्या वेळेला सूरदासने एका धनवंतासाठीं हिऱ्यांचा हार बनवला. पण धनवंताला तो हार कांही आवडला नाही. आपली चिंता सूरदासने सदाशिवला सांगितली. तेव्हां सदाशिवने सल्ला दिला, "रत्नपुरच्या जमीन-दाराला नवेनवे अलंकार जमवण्याचा छंद आहे. ते तुझा हार तर घेतीलच. त्याखेरीज तुला छानशी भेटवस्तूदेखील देतील." सदाशिवचा सल्ला सूरदासला पटला. त्या व्यवहारांत त्याला दोन हजार रुपयांचा फायदा झाला.

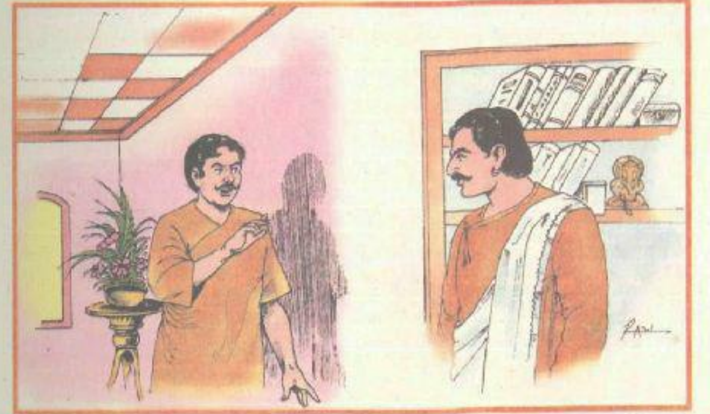
एके दिवशी एक वीस वर्षांचा तरुण अनाथ मुलगा सूरदासकडे आसरा मागायला आला. त्याचं नांव चंद्र होतं. तो लबाड आहे असं लोक म्हणत होते. सूरदासला एखादा मदतनीस हवाच होता. तरीदेखील तो चंद्रला घरीं ठेवून घ्यायला चांचरत होता. सूरदासने याविषयीं सदाशिवला सल्ला विचारला. तो म्हणाला, "कुणीही व्यक्ती जन्मतःच वाईट नसते. तूं त्याच्यावर विश्वास ठेवून पहा. तो विश्वासू होईल."

सूरदासने चंद्रला घरीं ठेवले. पण एका दिवशीं चंद्रने घरांतून दोन हजार रुपये चोरले आणि तो पळून गेला.

संतापाने सूरदास काळानिळा झाला. तो सूरदासला म्हणाला, "तुझ्या सांगण्यावरुन मी चंद्रला घरांत ठेवले. त्यामुळें माझे दोन हजार रुपयांचे नुकसान झाले. आता तू ते भरुन दिलं पाहिजेस." सदाशिव चिडून म्हणाला, "सल्ला द्यायचा हे माझं काम आहे. त्याचा परिणाम हा तुझ्या आचरणावर अवलंबून असतो. जर तू त्याच्यावर मनापासून विश्वास ठेवला असतास, तर त्याने तुला असा धोका दिला नसता."

"मला वाटलं होतं कीं तू मला रास्त सल्ला देशील! पण तू तर मला चुकीचा सल्ला दिलास. त्यामुळें माझं दोन हजाराचं नुकसान झालं. ते तू आता भरुन दे. नाहीतर मी लगेच ग्रामाधिकाऱ्याकडे तक्रार करीन." सूरदासने धमकावलं. पण सदाशिवने त्याच्या बोलण्याकडे लक्षच दिलं नाही. हा तिढा नंतर ग्रामाधिकाऱ्यापर्यंत पोंचला.

यावर काय निर्णय घ्यावा ते ग्रामाधिकाऱ्याला ठरवता येईना. सूरदासचं म्हणणं मान्य केलं तर सदाशिव त्यानंतर कुणालाही फुकट सल्ला द्यायचा नाही. म्हणून तो स्वतःच सदाशिवला भेटायला गेला आणि म्हणाला, "सूरदासला जर आत्ता

- शिवानंद -

घडा शिकवला नाही. तर गांवामधें वाईट लोकांच्या संख्या वाढायला लागेल. म्हणून यांतून बाहेर पडण्याचा कांहीतरी मार्ग तूच शोधून काढ."

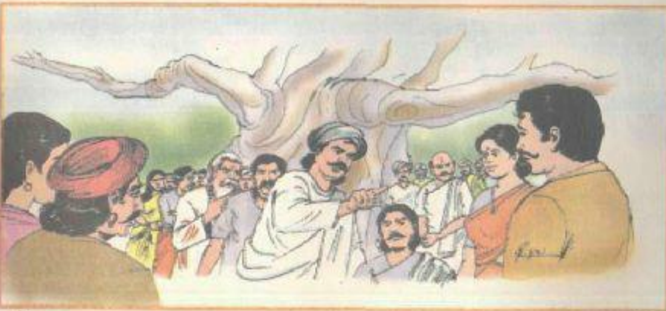
सदाशिवने त्यावर मार्ग शोधला. दुसऱ्या दिवशी त्यानुसार साऱ्या गांवकऱ्यांना ग्रामाधिकाऱ्याने चावडीवर बोलावले. सूरदासची तक्रार त्याने लोकांना समजावून सांगितली. "सूरदासची तक्रार ठीक वाटते. पण सदाशिवचा सल्ला मानावासा कां वाटला, ते सूरदासने सर्वांना सांगितलं पाहिजे."

त्यावर सूरदासने उत्तर दिले, "यापूर्वीं-देखील सदाशिवने मला दोनदा छान सल्ला दिला होता. त्यामुळें माझा फायदा झाला आणि मी त्याच्यावर विश्वास ठेवला."

"तर मग सदाशिवने तुला दोन हजार रुपये दिलेच पाहिजेत. पण पूर्वीच्या दोन्ही व्यवहारांत सदाशिवच्या सल्ल्यामुळें तुझा फायदा जो झाला होता, त्याचाही तूं हिशेब कर. आणि ती रक्कम त्याला दे!" आपल्या निर्णय ग्रामाधिकाऱ्याने सांगितला.

तो ऐकून सारे गांवकरी हंसायला लागले. परंतु ग्रामाधिकारी गंभीर स्वरांत बोलूं लागला, "याच्यापुढें ज्या कुणाला सदाशिवचा सल्ला घेऊन नफा होईल, त्याने आपल्या फायद्यांतला एक हिस्सा सदाशिवला द्यायला हवा. जर नुकसान झाले तर सदाशिव आपला हिस्सा तुम्हाला देईल. ही रुजवात माझ्यासमक्ष व्हायला हवी. असं झालं नाही तर ही जबाबदारी माझ्यावर राहाणार नाही."

यापूर्वीं लोकांना सदाशिवकडून फुकट सल्ला मिळत होता. परंतु आता मात्र त्याची किंमत मोजणें भाग पडूं लागले. सारा गांव सूरदासवर नाराज झाला. त्यावर सदाशिवने सांगितलं, "चांगल्या माणसांना मदत केली कीं स्वार्थी माणसांची आशा बळावते. सूरदासने एक प्रकारें माझे कल्याणच केले. यापुढें मी कुणालाही फुकटचा सल्ला देणार नाही." त्यानंतर तो जास्त समाधानाने राहूं लागला.

माया सरोवर

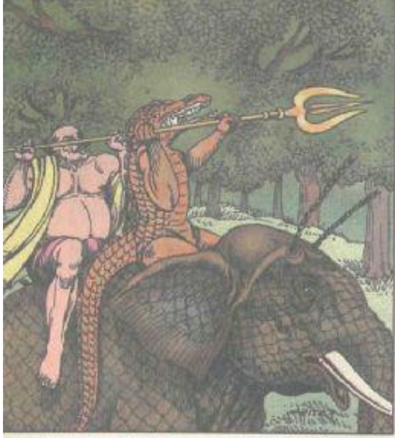
5

(जंगली हत्तींचा निःपात केल्यानंतर मगरवाला चरकाचारीला शोधायला निघाला. अजगराच्या जबड्यांत अडकलेला चरकाचारी प्राण कंठाशी येऊन तडफडत होता. जयशीलने त्याला अजगरापासून वाचवलं आणि तो त्याला प्रश्न विचारूं लागला. तेव्हां मगर आकारवाला तिथें आला. त्याला पाहून जयशीलचा हात अभावितपणें तलवारीच्या मुठीवर गेला. सिद्धसाधकाने मंत्रदंड हातांत उचलून घेतला!) - त्यानंतर...

मगर आकारवाल्याने पाहिलं कीं जयशील व सिद्धसाधक निर्भयपणें उभे आहेत आणि त्याच्याशी सामना करायला तयार आहेत. ते पाहून त्याचे धैर्य ओसरलं. त्याला खात्री वाटत होती की त्याचे वाहन पाहून आणि त्याचा मगरीसारखा आकार पाहूनच त्या दोघांची भीतीने गाळण उडेल. पण तसं कांही झालं नाही.

मगर आकारवाल्याने आपला शूळ उचलून तारस्वरांत विचारलं, "तुम्ही कोण आहात? या अरण्यांत तुमचं काय काम आहे?"

जयशीलने म्यानांतून तलवार काढून उत्तर दिले, "तुझे हे रूप पाहून मला हंसू आवरेनासे झाले आहे. जो प्रश्न मी तुला विचारायचा, तो तू मलाचा विचारतो आहेस! ठीक, सांग, तू कोण आहेस? या अरण्यांत तुझं कसलं काम आहे? ज्या हत्तीवर तू बसला आहेस, त्याची कातडी कांहीतरी वेगळ्याप्रकारे

आच्छादलेली दिसते. हे सगळं ढोंग कशासाठी?" "छी, एक क्षुल्लक माणूस मला हे विचारूं शकतो? काय हा अपमान!" असे म्हणत मगर आकारवाल्याने आपल्या हत्तीला ढोसले. तोपर्यंत त्याची शेपटी पकडून बसलेल्या वीरने धैर्य एकवटले आणि मगर आकारवाल्याचा शूळ असलेला हात त्याने दोन्ही हातांनी घट्ट पकडला. आणि वीर त्याला म्हणाला, "मगर महाराज, जरा शांत व्हा. तुम्ही श्रेष्ठ वीर आहात हे कबूल आहे. पण तुमच्या पोटांत अजूनही ती तुटकी तलवार रुतलेली आहे. तुम्ही दोघांनी जरा सामोपचाराने वागले तर बरें होईल. चरकाचारीदेखील अजून तुमच्यावर इलाज करण्याच्या स्थितींत नाही." वीरचे बोलणें ऐकून मगरवाल्याने चरकाचारीकडे पाहिले तो उठायचा प्रयत्न करीत होता, पण त्याला उठवत नव्हते. त्याचे पाय अजून लटपटत होते. वेदनांनी तो कण्हत होता. त्याच्या शेजारीच अजगराचे तुकडे पडले होते. ते दृश्य पाहून मगरवालाही क्षणभर थांबला व म्हणाला, "चरकाचारी, माझा इलाज करायला आलास आणि अजगराच्या विळख्यांत फसलास! तुला हवा होता तर हत्तीला देखील भारी होईल इतका याहून मोठा अजगर मी तुला दिला असता."

मगरवाल्याने त्या दोघांकडे मग्रुरीने बघत म्हटले, "तुम्ही दोघेही अजून इथेंच आहात. जिवंत राहायचं असेल तर इथून पळा, नाहीतर माझा शूळ आपले बळ दाखवील."

जयशीलने तलवार उपसली आणि एक पाऊल पुढें टाकले. ते पाहून वीरने त्याला ओरडून सांगितले, "ए तलवारवाल्या तरुणा, जरा थांब. या मगर महाराजांच्यावर कशाला तलवार उचलतो आहेस? एका असहाय्य माणसाला मारण्यासारखे आहे ते! त्यांच्या पोटांत तलवार अडकलेली आहे. ती बाहेर काढली नाही तर रक्त सांखळेल आणि ते मरतील."

"ह्याचा मृत्यू इतका सुखाने व्हावा असं मला वाटत नाही. याच्या पोटांत जी तलवार रुतलेली आहे, तिचा अर्धा भाग कनकाक्ष राजाच्याजवळ आहे." जयशीलने सांगितले.

जयशीलचे बोलणें पूर्ण होण्यापूर्वीच मगर आकारवाल्याने म्हटलं, "याचा अर्थ मी कोण आहे हे तुला माहित आहे?" "हो ना? तुम्हीच अरण्यांत राजकुमार व राजकुमारीचे अपहरण केले आहे. तुझ्या पोटांतली जी तलवार आहे ना, ती राजकुमार कांचनवर्माची आहे." जयशील बोलला. "हे सगळं जर तुला माहीत आहे, तर तू जिवंत असणं माझ्या हिताचं नाही" असं म्हणून त्याने आपला हत्ती पुढे काढला, आणि जयशीलवर शूळ फेंकणार त्यापूर्वीच वीरने मागून शूळ पकडून धरला. पण या गडबडींत वीरचा तोल गेला आणि तो हत्तीवरुन खाली पडला.

या संधीचा फायदा घेऊन जयशील मागच्या बाजूने हत्तीवर चढला आणि त्याने मगरवाल्याची मान पकडली. तोपर्यंत सिद्धसाधकाने जमिनीवर पडलेला शूळ उचलला आणि "जय महाकाली" असा देवीचा नामघोष करून तो ओरडूं लागला. मगरवाल्याचा शूळही गेला आणि आता तो शत्रूच्या ताब्यांत गेला.

त्याच्या मानेवर तलवार ठेवून जयशीलने त्याला विचारले, "आता सांग, तू कोण आहेस नि तुझे नांव काय? निमूटपणें पराभव मान्य कर कीं ही तलवार मानेवर फिरवूं?"

मगरवाल्याने म्हटलं, "अरे मानवा, मी तुझ्या हिंमतीला मानतो." जयशीलने त्याची मानगूट हातांत पकडून हलवली आणि विचारले, "अरे नकली मगर, सांग, तुझे नांव काय? तू हरला आहेस हे मान्य कर आणि हिरण्यपुरच्या

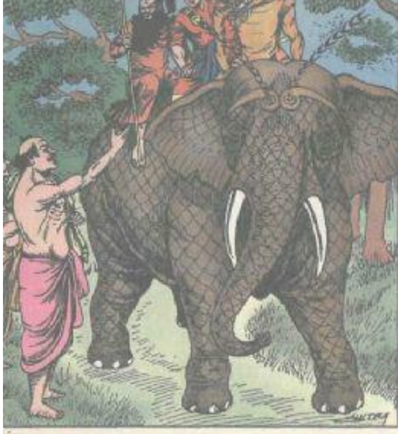

कनकाक्ष राजाकडे माझ्याबरोबर चल. त्यांची मुलें तू कुठे लपवून ठेवली आहेस हे त्यांनाच सांग."

"माझं नांव मकरकेतू आहे. राजाची मुलें कुठे आहेत हे सांगायला त्यांच्याकडे कशाला जायला हवं? हे गुपित मी इथेंच तुम्हाला सांगतो." मगरवाला म्हणाला.

तरीसुद्धां जयशील त्याला म्हणाला, "मला सांगायची जरूर नाही. जे सांगायचं ते राजालाच सांगायला हवं. तुझ्या या हत्तीला हिरण्यपूरकडे घेऊन चल. वाटेंत पळून जायचा थोडासा जरी प्रयत्न केलास तरी एकाच वारांत तुझी मान कापीन."

मकरकेतूने त्याची आज्ञा मानी. तो निमूटपणें हत्तीवर बसून जाऊं लागला.

सिद्धसाधक वेगाने त्याच्याजवळ येऊन सांगू लागला. "जयशील, मी पण बरोबर येतो आहे. जरा हात दे. मी पण हत्तीवर चढून बसतो."

जयशीलने सिद्धसाधकाला हत्तीवर ओढून घेतले. हत्ती पुढें जाऊं लागणार तेवढ्यांत वीर व चरकाचारीने टाळ्या वाजवून म्हटले, "महाराज! जरा थांबा! आमचं गांव तर अगदी जवळच आहे, पण राजाकडे जायचं तर या भयंकर अरण्यांतून जावं लागेल. इथें सिंह, वाघ, व इतर हिंस्र श्वापदें आहेत. आपण त्यांचेच भक्ष्य बनता कामा नये."

"घाबरण्याचे कांही कारण नाही. इथें तुम्हाला कुणीही कांहीही करणार नाही. या दुष्टावर उपचार करण्याच्या तयारींत तुम्ही गुंतलात, म्हणून हा आपल्या हातीं लागलाय. तुमचे रक्षण करणें हे आमचे कर्तव्य आहे. हत्ती अगदी सावकाश जाईल. तुम्ही दोघेही त्याच्या मागोमाग या." जयशीलने म्हटलं. "सर्वजण हिरण्यपुरच्या वाटेने जाऊं लागले. थोड्याच वेळांत चरकाचारीने घसा खाकरत म्हटले, "जयशील महाराज, आमची एक विनंती आहे."

जयशीलने आश्चर्य वाटून विचारले, "बोला, काय विनंती आहे?" "मी आणि हा वीर सकाळपासून या मगरवाल्यावर उपचार करायच्या प्रयत्नांत गुंतलो होतो. दुसऱ्या कुणाच्या पोटांत जर अशी तलवार रुतलेली असती, तर तो निश्चितपणें पाहतापाहता मेला असता, पण हा तर ती तुटकी तलवार एखाद्या आभूषणाप्रमाणे मिरवतो आहे. मी त्याच्या शरीराची चिकित्सा केली. त्याचे रक्त शीतल आहे. हा कोणीतरी पाण्यांतला जीव असेलसं वाटतं."

"तुला काय म्हणायचंय कीं हा बेडकां-सारखा जीव आहे कीं काय? जो पाण्यांत राहातो किंवा पाण्याबाहेरही राहातो? कनकाक्ष राजाचे ह्याच्याजवळचे काम पूर्ण झाले कीं लगेच ह्याला या हत्तीसकट तुला भेट देऊन टाकीन. तोपर्यंत वैद्यराज म्हणून जे करायचे असेल ते कर." जयशील म्हणाला त्यांचा संवाद ऐकून मकरकेतूने दांतओठ खाल्ले. ते पाहून जयशीलने आपली तलवार त्याच्या गळ्याशी भिडवत म्हटले, "अरे मकरकेतू,

सावधान! कांहीही करायचा प्रयत्न केलास तर तुझे शिर धडावेगळे होईल!"

अचानक मकरकेतूवर एक बाण येऊन पडला. जयशील, सिद्धसाधक एकदम चक्रावले. जयशील डोके उंचावून इकडेतिकडे पहात होता, तेवढ्यांत एक भेसूर आवाज ऐकूं आला, "अरे ए मगरीच्या शेपूटवाल्या, ज्या रानकोंबड्यावर मी नेम धरून बाण सोडला होता, तो कोंबडा तू चोरुन नेतो आहेस! हा पाहा, हा बाण आता तुझ्या छातींतच घुसेल."

जयशील व सिद्धसाधकने हा आवाज ओळखला. हे बोलणारा दुसरा कुणी नसून भिल्ल भीम होता. सिद्धसाधकाने आपला मंत्रदंड उचलून त्याच्या दिशेने धरला व म्हटले, "अरे भिल्ल भीम, आणखी एक बाण मारलास तर मी तुला महाकालीला बळी चढवीन. आधी झाडावरुन खाली उतर."

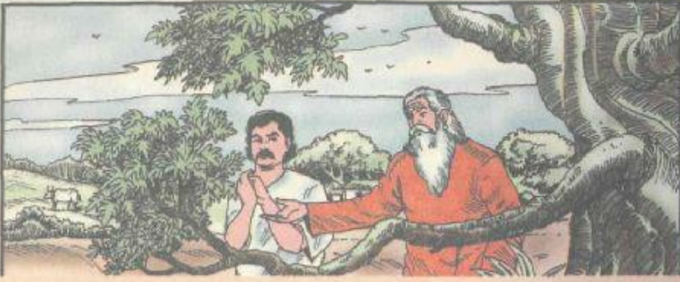
"कोण? तू? राजाचा भूतवैद्य?" भीम ओरडला.

"मी भुतांचा वैद्य नाही. मी मांत्रिक आहे, सिद्धसाधक आहे. मुकाट्याने झाडावरुन खाली उतर, नाहीतर हा मंत्र म्हणतो बघ! झाडाच्या फांद्यांत वणवा सुरुं होईल आणि त्या अग्नींत तू जळून मरशील." सिद्धसाधकाने म्हटलं.

"माझ्यावर बाणांचा वर्षाव करणारा तो दुष्ट भिल्ल भीम आहे काय? मी मायासरोवराचा अधिपती आहे आणि काय ही माझी दुर्दशा! बाहवा, वेळ कधी सांगून येत नाही. माझा हत्ती आता झाडाजवळ जाईल आणि ते झाड उखडून त्याचा चेंदामेंदा करील." आणि मकरकेतूने हत्तीला झाडाजवळ नेले. जयशील त्याला थांबवण्याचा प्रयत्न करीत होता तेवढ्यांत भीम बसला होता त्या झाडाजवळ हत्ती गेला. त्याने झाडाला धडक दिली आणि सोंडेने वळखा घालून ते झाड मुळासकट उखडून टाकले. झाडाच्या फांदीत लपून बसलेला भीम जोरजोरांत किंचाळूं लागला.

(क्रमशः)

लाख मोहरांच्या किंमतीचा दगड

माधव हा एक वीस वर्षाचा गरीब तरुण होता. दिवसभर तो शेतांत काम करायचा पण खायला पोटभर अन्नसुद्धा त्याला मिळत नसे, इतकी त्याची कमाई कमी होती. आपल्यापेक्षां जास्त कमावणाऱ्यांचा तो मत्सर करी.

एकदा तलावाच्या किनाऱ्यावर बसलेल्या एका संन्याश्याची आणि त्याची भेट झाली. त्याने माधवला विचारले, "काय, झालं काय? तू इतका दुःखी कां दिसतोस?"

माधवने आपल्या मनांत सलत असलेला विचार बोलून दाखवला आणि म्हटले, "जितकी मी मेहनत करतो त्याचे योग्य ते फळ मिळेल अशी मी अपेक्षा करतो."

"जगामध्ये लोक जितकी मेहनत करतात, तितकी फलप्राप्ती त्यांना होत असते. त्यासाठी तू कशाला इतकी चिंता करतोस?" संन्यासी म्हणाला.

"क्षमा करा, स्वामी. आपला हा विचार चुकीचा आहे. देव सर्वांना त्यांच्या मेहनतीप्रमाणे फळ देत नाही." माधव म्हणाला.

जरा वेळ विचार करून संन्यासी म्हणाला, "मला या बाबतीत फारसं माहित नाही. पण, तुला कांही माहित असेल तर सविस्तर सांग."

"गर्ग नावाचे एक अतिशय विद्वान या गांवात राहतात. पण त्यांच्या नशिबी कांही सुखाचे जीवन नाही. पण तेच त्यांचा एक शिष्य भार्गव राजाच्या राज्यांत काम करतो आणि सुखसमृद्धीसह आनंदात जीवन व्यतीत करतो आहे, आयुष्यांतली मौज लुटतो आहे." माधवने एक पुरावा दिला.

"पण गर्ग यांनी राजाच्या गांवी जायचा कधी प्रयत्न केला कां?" संन्यासी म्हणाला. त्यावर माधवने उत्तर दिले, "नाही. त्यांना हा गांव सोडून जायची इच्छा नाही."

त्यावर संन्यासी म्हणाला - "पाहिलंस ना, जो जितकी मेहनत करतो, तितकीच त्याला फलप्राप्ती होते." माधव जरा नाराजीने म्हणाला, "स्वामी, माझ्यासारख्या लोकांवर या जगांत अन्यायच होत आहे असं म्हणावं लागेल. आणि आपण यावर कांही विचारदेखील करत नाही असं मला वाटतं. एकसारखी मेहनत केल्यानंतरसुद्धां कांही लोकांचेच भाग्य उजळते. भाग्यशाली लोक आपले भाग्य अथवा आनंद, अभागी लोकांना देत नाहीत, किंवा देऊं इच्छित नाहीत." माधवने तक्रार केली.

संन्याशाला माधवची दया आली. आणि झोळींत हात घालून त्यांनी एक दगड काढून दिला व म्हणाले, "हा एक अतिशय मूल्यवान हिरा आहे. याची किंमत सोन्याच्या लाख मोहरांइतकी असेल. तू याचा फायदा घे आणि सुखसमाधानाने मजेंत जीवन जग."

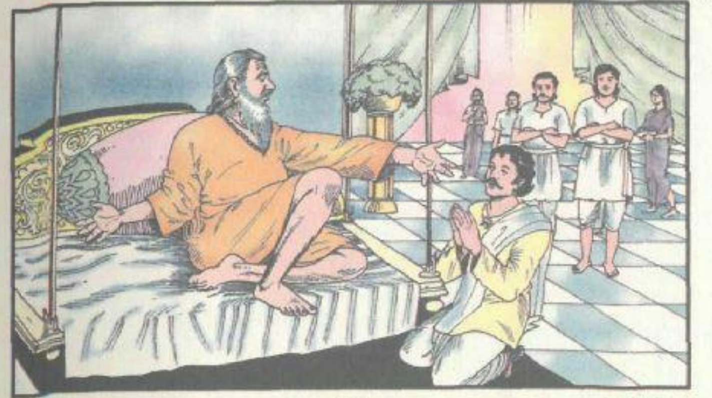
माधवने तो दगड घेतला व संन्याशाला नमस्कार करून तो निघून गेला. त्यानंतर कांही वर्षांनी संन्याशी माधवला भेटायला आले. तेव्हां माधवच्या स्थितीमध्ये खूप बदल झाला होता. आता त्याच्याजवळ स्वतःचे छान घर होते, सुंदर पत्नी होती. घरात ऐष-आराम व काम करायला नोकर माणसें होती.

परंतु संन्याशाला पाहताच माधवने त्यांना आदरपूर्वक नमस्कार केला व म्हणाला, "आपल्यामुळे आज मी हे वैभवाचे दिवस पाहतो आहे. आपल्या कृपेमुळेच मी आज सुखी आहे, समृद्ध आहे."

"हो, ते मी पाहतोच आहे. नशिबाने तुला आज साथ दिली आहे. पण मला आज जाणून घ्यायचं आहे कीं तू तुझे हे नशिब किती लोकांबरोबर वाटून घेतो आहेस? तुझ्याकडे काम करणाऱ्या किती लोकांना तू घर किंवा शेत खरेदी करून दिले आहेस? हे जाणून घेण्यासाठी मी अतिशय उत्सुक आहे." संन्याशी म्हणाला.

माधवचा चेहरा उतरला. तो जरा कांकूं करीत म्हणाला, "आपण मला लाख मोलाचा दगड दिलात. जीवनांतला आनंद लुटण्यासाठी मी आतुर झालो होतो. आज माझ्या नशिबाने दिलेल्या सर्व सुखांचा मी उपभोग घेत आहे. असे असताना मी दुसऱ्यांचा विचार करूंच कशाला? त्याची जरूरीच काय मुळी?"

"तू स्वार्थी आहेस. ज्यावेळी तुझ्याकडे कांहीही नव्हते त्यावेळी तुला वाटत होते की सर्वांनी

- सिद्धनाथ -

तुझ्याविषयी विचार करावा, त्यांचे भाग्य, त्यांचा आनंद तुझ्याबरोबर लुटावा. पण तुझ्याजवळ सर्व असताना मात्र तू कुणाबरोबर त्यांचा भागीदार होऊ इच्छित नाहीस. ह्या क्षणापासून तुझे भाग्य तुझ्यापासून हिरावून घेतले जाईल.'' संन्याशाने आपला निर्णय सांगितला.

''नाही, नाही स्वामी, कृपा करून असे करू नका. संपत्तीशिवाय मी जगूं शकत नाही. ह्या संपत्तीसाठी जे कांही करायला हवं, ते सर्व करायला माझी तयारी आहे.'' माधव दीनवाण्या स्वरांत म्हणाला.

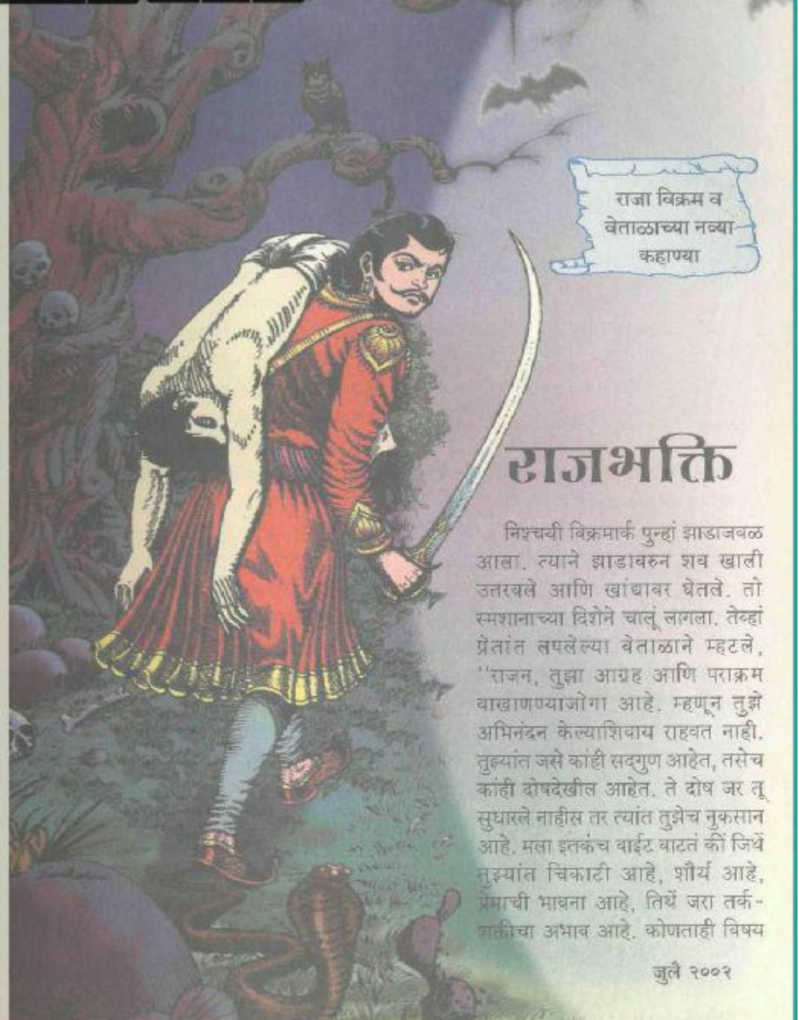
संन्याशाने साफ नकार दिला आणि त्याच क्षणीं तेथे एक सोन्याच्या दागिन्यांचा व्यापारी आला, व म्हणाला, ''माधव, तू दिलेला तो हिरा नाही, दगड आहे. त्याची किंमत एक पैसासुद्धा नसेल. तुझा दगड तुला परत देऊन माझ्या एक लाख मोहरा मला परत देऊन टाक.''

पाहता पाहता माधवची सगळी संपत्ती, ऐश्वर्य नाहीसे झाले. तो एकटा असलेला पाहून संन्यासी त्याच्याजवळ आला व थोडेसे धाडस करून म्हणाला, ''माधव, नशिबाने साथ दिली तर तू काय करशील हे आता सिद्ध झाले आहे. जे कांही झाले आहे, तो केवळ आभास आहे. काळजी करूं नकोस. जीवन चांगल्या रीतीने व्यतीत करण्यासाठी जे करायला हवं ते कर. नेकीने, प्रामाणिकपणे जीवन व्यतीत कर. जे आहे त्याच्यातच संतुष्ट, आनंदित राहायला शीक.''

''स्वामी, आता माझी बुद्धी ठिकाणावर आली. मला तो मूल्यवान दगड द्या. यापुढे जीवनात विवेकाने व्यवहार करेन.'' माधव विनम्रपणे हात जोडून म्हणाला.

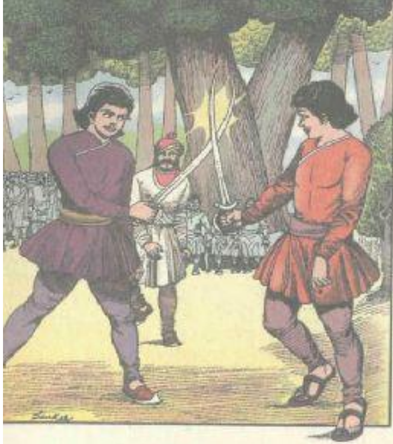
संन्यासी स्मित हास्य करत म्हणाले, ''काय? अजून तुझ्या लक्षांत नाही आलं की माझ्याजवळ जो दगड आहे, तो हवा तर लाख मोहरांइतका आहे, किंवा त्याला कांहीच मूल्य नाही? मला तू तळ्याच्या काठांवर भेटला होतास तेव्हां शेतांत काम करत होतास. तुझ्यामध्ये जर सहनशक्ती असेल व काम करण्याचा निग्रह असेल तर आसपासची नापीक जमीनदेखील तू सुपीक बनवू शकतोस. भूमातेवर विश्वास ठेवला तरच भरपूर पीक येते व धान्याच्या राशी उत्पन्न करता येतात. ही जमीन, ही भूमाता एक सत्य आहे, आणि तू ज्याला वैभव समजतोस ते केवळ एक स्वप्न आहे.'' असे म्हणून साधूने माधवला आशिर्वाद दिला आणि ते तिथून निघून गेले.

राजभक्ति

निश्चयी विक्रमार्क पुन्हां झाडाजवळ आला. त्याने झाडावरुन शव खाली उतरवले आणि खांद्यावर घेतले. तो स्मशानाच्या दिशेने चालूं लागला. तेव्हां प्रेतांत लपलेल्या वेताळाने म्हटले, ''राजन, तुझा आग्रह आणि पराक्रम वाखाणण्याजोगा आहे. म्हणून तुझे अभिनंदन केल्याशिवाय राहवत नाही. तुझ्यांत जसे कांही सद्गुण आहेत, तसेच कांही दोषदेखील आहेत. ते दोष जर तू सुधारले नाहीस तर त्यांत तुझेच नुकसान आहे. मला इतकंच वाईट वाटतं कीं जिथें तुझ्यांत चिकाटी आहे, शौर्य आहे, प्रेमाची भावना आहे, तिथें जरा तर्क-शक्तीचा अभाव आहे. कोणताही विषय

तर्काच्या कसोटीला लावून पाहिला पाहिजे. आणि नंतरच त्याविषयीची कार्यसिद्धी केली पाहिजे. नाहीतर अनर्थ ओढवेल. कुणाचेतरी भले होण्याऐवजी त्याचे नुकसान होईल. मला वाटतं वीरदत्ताप्रमाणें तुझ्यामधेही खोलवर विचार करण्याची वृत्ती नाही. कोणत्याही विषयाचा अगदी सखोल विचार करणें अतिशय जरूरीचे असते. नाहीतर खरं काय आहे ते समजतच नाही. मी तुला तुझे विचार सुधारण्याची संधी देतो आहे. त्याच वीरदत्ताची गोष्ट तुला सांगतो. मात्र नीट लक्ष देऊन ऐक." आणि वेताळाने पुढील गोष्ट सांगितली.

फार पूर्वीची गोष्ट आहे ही. केयूर देशांत वीरदत्त नांवाचा एक तरूण होता. तो एक श्रेष्ठ योद्धा होता. सर्व प्रकारच्या युद्ध विद्यांमधें तो निपुण होता. मल्लयुद्ध, धनुर्विद्या, गदायुद्ध वगैरे सर्व क्षत्रियांच्या विद्यामधें तो प्रवीण होता. त्याखेरीज शास्त्रांचादेखील त्याचा उत्तम अभ्यास होता.

केयूर राज्याच्या सेनापतीचा अकाली मृत्यू झाला. त्या पदावर योग्य व्यक्तीची निवड करण्यासाठी शोध सुरुं झाला. त्यासाठी राजधानीमधें एक खास स्पर्धा ठरविण्यांत आली.

या स्पर्धेत भाग घेण्याचे वीरदत्तने ठरवले. राज्याच्या या महत्वाच्या जागेवर आपली नेमणूक व्हावी अशी त्याची महत्वाकांक्षा होती. जेव्हां त्याच्या वडिलांना मुलाची ही इच्छा समजली तेव्हां त्यांनी वीरदत्ताला म्हटले, "मुला, राजाची नोकरी म्हणजे सुळावरची पोळी! लहानशा चुकीसाठी तुला प्राणांची किंमत मोजावी लागेल. सांपाच्या फण्याखाली तुला आयुष्य घालवायचे आहे कां? इथेंच रहा आणि शेती कर. आरामांत जगता येईल त्याबद्दल निश्चिंत राहा."

वीरदत्ताला आपल्या वडिलांचा उपदेश कांही आवडला नाही. त्याने आपली नापसंती दर्शवून म्हटले, "मी इतक्या विद्या शिकण्यासाठी भरपूर मेहनत घेतली होती. त्यांत मी प्राविण्य मिळवलंय. तेव्हां जर माझी राजाच्याकडे वर्णी लागली तर या कष्टांचे सार्थक होईल." पित्याने त्याला खूप समजावले, परंतु त्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो स्पर्धेत भाग घेण्यासाठीं राजधानीला निघून गेला.

तिथें भाग घेण्यासाठी कितीतरी शूरवीर आलेले होते. पहिली फेरी होती शारिरीक बल आणि सामर्थ्य, व्यायाम, योगविद्याज्ञान, व पारंपारिक क्षात्रविद्या! त्यामधे वीरदत्त सहज जिंकला. अशा प्रकारचे स्पर्धेचे इतरही अनेक सामने होते, त्यांत

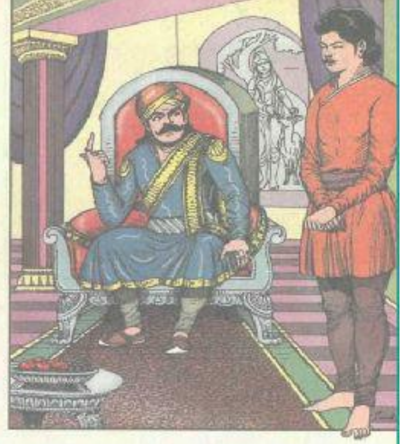
त्याने इतरांना हरवले आणि सर्व स्पर्धांमधे तो पहिला आला.

त्यानंतर होती तोंडी परीक्षा! केयूर देशाच्या शेजारची मित्रराष्ट्रें व शत्रूराष्ट्रांबद्दल अनेक प्रश्न त्याला विचारण्यांत आले. वीरदत्ताने साऱ्या प्रश्नांची योग्य उत्तरें दिली. आता मात्र त्याला वाटायला लागलं कीं त्याचीच नेमणूक सेना-पतीच्या जागी होणार. जेव्हां त्याची राहाण्याची व्यवस्था एका मोठ्या वाड्यांत केली गेली. तेव्हां तर त्याची खात्रीच पटली.

दुसऱ्याच दिवशी केयूर देशाचे प्रधानमंत्री त्रिनाथ स्वत: वीरदत्तला भेटायला त्याच्या वाड्यावर आले. प्रथम त्यांनी त्याचे शौर्य व बुद्धिमत्ता याची भरपूर स्तुती केली. नंतर ते म्हणाले, "आम्हाला खात्री वाटते कीं सेनापती होण्यासाठी लागणारे सारे गुण तुझ्यांत आहेत. देशाचे रक्षण करणारे हे पद अतिशय जोखमीचे आहे. ते पद सांभाळण्याची योग्यता तुझ्यांत आहे कीं नाही, त्याची चांचणी अजून व्हायला हवी. त्यासाठीं तुला आणखी कांही दिवस इथें राहावे लागेल. पुढील सहा महिने तुला महाराजांच्या दरबारांत काम करायला हवे. जी कामें तुझ्यावर सोंपवली जातील, ती दिलेल्या अवधींत पुरी करावी लागतील. तुला आत्ता कोणतेही पद मिळणार नाही. परंतु त्यानंतर मात्र मी सांगितल्यावर तुला सेनापतीचा मान दिला जाईल."

त्यानंतर दोन महिने तसेच गेले. वीरदत्तावर कोणतेच काम सोंपवले गेले नव्हते. एक दिवस अचानक त्रिनाथांकडून त्याला बोलावणें आले. तो मंत्रींना भेटायला गेला.

त्रिनाथने वीरदत्ताचे सादर स्वागत केले आणि म्हटले, "वीरदत्त, गुप्तचरांच्या प्रमुख अधिकाऱ्यां

कडून आत्ताच एक महत्वाची बातमी मिळाली आहे. आमचे महाराज केयूरसिंह यांची एक जुनी संवय आहे. ते महाराणींना घेऊन नित्यनेमाने रोज उद्यानवनांत फिरायला जातात. त्यांच्या अंगरक्षकांनादेखील तिथें जाण्याची अनुमती नसते. शत्रूला ही माहिती मिळालीय, आणि त्यांनी महाराजांना तिथेंच मारण्याची योजना तयार केली आहे. आजपासून महाराज व महाराणींच्या रक्षणाची जबाबदारी तुझ्यावर सोंपवलेली आहे. त्यावेळेस तू उद्यानवनांत राहिलं पाहिजेस. पण तू तिथें आसपास आहेस हे राजदांपत्याला मुळींच कळता कामा नये. जर त्यांना कळलं कीं त्या दोघांच्या व्यतिरिक्त इतर कुणीतरी त्या उद्यानांत आहे, तर तुला कठोर शिक्षा दिली जाईल. तेव्हां सावध रहा."

वीरदत्ताने ही जबाबदारी स्वत:वर घेतली. त्या दिवसापासून तो महाराज व महाराणींच्या

पाठीमागून हिंडत राहूं लागला. परंतु त्याचे अस्तित्व त्यांना जाणवणार नाही याची काळजी तो अवश्य घेत होता. चार दिवस उलटले. पांचव्या दिवशी अकस्मात राजदांपत्याला चौघा जणांनी येऊन घेरले. महाराज केयूरसिंह त्यांच्याशी सामना करणार इतक्यांत वीरदत्ताने आपली तलवार उपसली आणि त्यांच्यावर तो चालून गेला. ते हल्लेखोर घाबरुन पळाले.

वीरदत्ताने राजदंपतीला प्रणाम केला आणि त्याने गेले चार दिवस तो त्यांच्या नकळत कसा त्यांच्या पाठीशी रक्षणार्थ सज्ज होता, हे त्यांना सांगितले. हे ऐकून केयूरसिंहाने ताबडतोब वीरदत्ताला तुरुंगात टाकण्याची आज्ञा दिली.

वीरदत्ताला भेटायला त्याच रात्रीं महामंत्री त्रिनाथ तुरुंगात आले. सगळी हकीकत समजून घेतल्यानंतर त्यांनी वीरदत्ताला सहानुभूती दाखवत म्हटले, "वीरदत्त, तुला उद्यां दरबारांत उपस्थित व्हावे लागेल. महाराज तुला कठोर शिक्षा देतील, हे निश्चित आहे. दरबारांत असली घोर संकटे नेहमीच येत असतात. झालं ते झालं, तुझ्यावरही सध्यां जे संकट कोसळलं आहे, त्याला एका दृष्टीने मीच कारणीभूत आहे. म्हणून मी तुला सल्ला देतो कीं तू इथून पळून जा. त्यासाठीं मी आवश्यक ती व्यवस्था केलेली आहे. महाराज रागावले तरी मी कांहीतरी सांगून त्यांचा राग शांत करीन व समजूत घालीन."

वीरदत्तने क्षणभर विचार केला आणि म्हटले, "महामंत्रीजी, आपण जी जबाबदारी माझ्यावर सोंपवली होती, ती मी योग्य रितीने निभावली आहे. महाराज मला उद्यां काय शिक्षा देतील त्याची मी चिंता करणार नाही, मी कांही पळूनबिळून जाणार नाही. कारण मी चूक केलेलीच नाही. आपण मला उदार मनाने ही पळवाट देऊं केलीत, त्याबद्दल धन्यवाद!"

हे ऐकून मंत्रीजी मनांतल्या मनांत समाधानाने हंसले आणि वीरदत्ताच्या खांद्यावर थोपटल्यासारखे करून ते तिथून निघून गेले.

वेताळाने ही गोष्ट सांगितली आणि विक्रमार्काला म्हटले, "राजन्, असं शक्य आहे कीं वीरदत्त जरी अगदी शूरवीर असला तरी त्याबरोबर तो महामूर्खदेखील आहे असं मला वाटतं. वडिलांचा सल्ला न मानता त्याने राजदरबारांत नोकरीसाठीं जायचे ठरवले, हा विचारही मूर्खपणाचाच होता. महामंत्र्यांचा सल्लाही त्याने धुडकावून लावला आणि तुरुंगातच थांबण्याचा निर्णय घेतला, हा ही मूर्खपणाच! ज्या महाराजांचे प्राण त्याने वांचवले, त्याच महाराजांनी त्याला कैदेत टाकले. अशा कठोर व कृतघ्न राजावर त्याने कसा विश्वास टाकला? तो दरबारांतल्या न्यायनिवाड्यासाठीं कां तयार झाला? याचे उत्तर माहीत असूनही तू जर गप्प बसलास तर तुझ्या डोक्याचे तुकडे तुकडे होतील."

विक्रमार्क राजाने वेताळाच्या प्रश्नांची उत्तरें देत म्हटले, "वीरदत्त हा एक निश्चितच श्रेष्ठ वीर आहे. त्याला मूर्ख समजणें हाच मूर्खपणा आहे. असा गुणवंत राजाच्या दरबारांत काम करायला योग्य आहे. याच कारणामुळें सेनापती बनण्याची आकांक्षा मनांत धरून वीरदत्ताने स्पर्धांमधे भाग घेतला. महामंत्री त्रिनाथांनी जे म्हटलं होतं कीं केवळ पराक्रम व युद्धतंत्राचे ज्ञान या दोन गोष्टी म्हणजे सेनापती बनण्यासाठीं पुरेसे मापदंड नाहीत. राजदंपतीच्या रक्षणासाठी तो एकटाच चार दुष्टांच्यावर चालून गेला. राजदंपतीची शांतता वीरदत्ताने बिघडवली ही केवळ एक सबब आहे. वीरदत्ताला बंदिशाळेंत ठेवणें, दुसऱ्या दिवशी न्याय करणें ही राजा व मंत्री यांची एक खेळी होती. त्याची स्वामीभक्ती, देशभक्ती व कर्तव्यपरायणता पाहाण्यासाठीं त्यांनी हा एक मार्ग अनुसरला. मंत्र्यानी त्याची तुरुंगातून पलायन करता येईल अशी व्यवस्थादेखील केली होती, तरीसुद्धां वीरदत्ताने पळून जायला नकार दिला. त्यामुळें त्याची राजभक्ती सिद्ध झाली. म्हणून मंत्री मनांत खूष झाले व त्यांनी वीरदत्ताची पाठ थोपटली. याचा एकच अर्थ निघतो कीं सेनापती बनण्यास वीरदत्त सर्वस्वी पात्र होता आणि त्यासाठी घेतलेल्या सर्व कसोट्यांमधें तो यशस्वी झाला होता."

राजाचे मौनभंग झाल्यामुळें वेताळ शवासहित अदृश्य झाला व पुन्हां झाडावर जाऊन बसला.

(आधार - शैलजा व्यास यांची रचना)

भारतीय दंतकथा - ३

वादळाची शक्ती कशी वाढली?

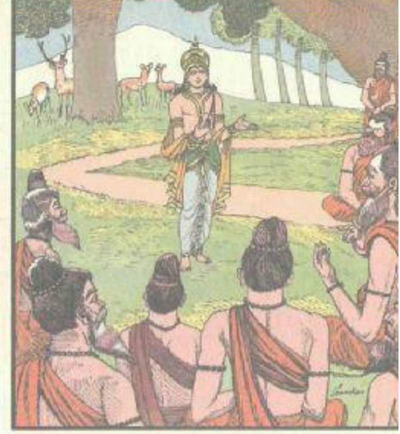
देव आणि दानव, म्हणजेच सुर आणि असुर, अनेक वर्षे एकमेकांशी भांडत होते. हजारो वर्षे त्यांची लढाई सुरुं होती. कधी देव जिंकत होते, कधी त्यांचा पराभव होत होता. दोन्ही पक्षांच्या जय-पराजयाचा जर हिशेब केला तर देवांपेक्षां दानवांनीच जास्त वेळां विजय मिळवला होता.

राक्षसांच्या म्हणजे दानवांच्या पक्षांत अनेक निपुण व कुशल योद्धे होते. त्यांना अनेक कलामधें रस होता. आणि वेगवेगळ्या शास्त्रांमधें त्यांनी प्राविण्य मिळवलेले होते. पण त्यांचा दोष म्हणजे त्यांचा अहंकार, आणि दुराभिमान! त्यांच्या स्वार्थी इच्छापूर्तीसाठीं ते कठोर आणि दुष्टमार्ग स्वीकारण्यास मागेपुढें पहात नसत. शांती, नम्रता भक्ती यासारख्या आदर्श कल्पनांची त्यांनी कधी कदर केली नाही. खरे पाहिले तर त्यांच्यापैकीं फार थोडेजण सोडले तर बाकीच्या दानवांना शांतीप्रिय मंडळी आवडत नव्हती. जे भक्तीभावाने प्रार्थना करीत होते त्यांचा दानव तिरस्कार करीत. स्वर्गलोक देवांचा होता म्हणून देवांशी त्यांचे वैर होते. दानवांना पृथ्वी व स्वर्गाचेदेखील राज्य हवे होते. अनेकवेळा त्यांनी युद्ध सुरुं करुन देवांचा राजा इंद्र, याचा पराभव केलेला होता, व त्याला त्याच्या महालांतून हांकलून दिले

होते. परंतु विष्णू, शिव किंवा ब्रम्हदेव, यापैकीं कुणाची तरी मदत दरवेळीं घेऊन इंद्राने आपले आसन व सत्ता पुन्हां मिळवायची, असे चालले होते.

एकदा काय झालं, कीं वृत्तासुर नांवाचा एक राक्षस फारच महत्वाकांक्षी व उन्मत्त झाला. कांहीतरी कारण काढून किंवा विनाकारण तो देवांवर आक्रमण करीत असे आणि त्यांना पराभूत करीत असे. वृत्तासुराला मारण्यासाठीं इंद्राने अनेक प्रयत्न केले, पण त्याला यश आले नाही. वृत्तासुराने असे वरदान मिळवले होते कीं त्याला अग्नी जाळूं शकणार नाही किंवा त्याला पाण्यांत बुडून मृत्यू येणार नाही; कोणत्याही धातूच्या किंवा लांकडाच्या शस्त्राने त्याला मरण येऊं शकणार नाही.

वृत्तासुराचा त्रास कसा संपवावा याबद्दल इंद्राने अनेक मुनींशी विचारविनिमय केला. त्यावरुन असे कळले कीं जर एखादा ऋषी वा मुनीने इंद्रपद मिळवूं शकेल इतकी कठोर तपश्चर्या केलेली असली, तर वृत्तासुराचा त्रास संपवण्यासाठीं त्या मुनीची मदत होऊं शकेल. आता इतकी तपश्चर्या केलेल्या मुनीला कुठे शोधायचे? परंतु त्या पदाला पोंहोचूं शकेल असा एक मुनी होता - दधिची ऋषी. परंतु त्यांच्याकडे जाऊन त्यांना विचारण्याचे धैर्य इंद्राला झाले नाही. कारण दधीचिने इंद्राचेच आसन बळकावले असते अशी इंद्राला भिती वाटत होती म्हणून इंद्राने

त्यांच्या तपश्चर्येत पूर्वी विघ्न आणले होते. आता इंद्र त्यांना कशी विनंती करुं शकणार?

दधीची ऋषींना देवांनी विनंती करण्यास इंद्राच्या या आगळिकीचा फक्त एकच अडथळा नव्हता. देवांच्या मदतीला जर दधीचि ऋषी आले तर त्यांची हाडे ढगांचा गडगडाट अनेकपटीने वाढवण्यासाठीं आवश्यक होती. आणि वृत्तासुराला मारण्यासाठीं ढगांचा गडगडाट प्रचंड प्रमाणांत होणे जरुर होते. त्याचाच अर्थ, देवांच्या हितासाठी दधीचि ऋषींना आत्मार्पण करावे लागणार होते. त्यांची हाडें काढूनच इंद्राला ती ढगांच्या गडगडाटासाठीं वापरता आली असती.

ऋषींना जर हा प्रस्ताव सांगितला तर त्यांनी हंसून त्याच्याकडे दुर्लक्ष केले असते असे इंद्राला

वाटले. ज्या इंद्राने त्यांच्या तपसाधनेंत विघ्न आणले होते. त्या इंद्राला त्यांनी मदत कशाला करायची?

इंद्र गप्प बसला. काय करावे ते त्याला कळेना.

एकीकडे, वृत्तासुराचा उपद्रव देवांना व ऋषीमुनींना सतत चालूं होता. जरी दधीचि ऋषी त्यांतून अलिप्त होते, तरी या राक्षसाची कृष्णकृत्यें त्याच्या कानी पडत होती. त्याचा हा त्रास कायमचा संपवण्यासाठीं जो एकमेव मार्ग होता, त्याचीही माहिती त्यांना समजली. त्यांनी क्षणाचाही विचार केला नाही. त्यांनी देवांना आणि ऋषींना एका यज्ञाचे आयोजन करायला सांगितले. त्याप्रमाणें केले गेले. दधीचिंनी तपाचरण सुरुं केले आणि देहत्याग केला.

इंद्राने गडगडाट व वादळ जास्त जोरदार करण्यासाठी दधीचि ऋषींची हाडं वापरली; नंतर जेव्हां इंद्र व वृत्तासुराची लढाई सुरुं झाली, त्यांत वादळ व गडगडाटामुळें वृत्तासुराचा वध होऊं शकला.

एका सत्कार्यासाठी या श्रेष्ठ मुनींनी सर्वांत श्रेष्ट असे आत्मसमर्पण केले. जरी इंद्राने त्यांना त्रास दिला होता, तरी त्यांच्या मनांत इंद्राविषयी राग नव्हता. त्यांना वृत्तासुराबद्दल देखील राग नव्हता. परंतु देवांच्या व मानवांच्या हिताच्या दृष्टीने वृत्तासुराचा अंत होणें आवश्यक होते. दधीचि ऋषींनी कठोर तप करुन आपले शरीर पवित्र केलेले होते. त्यांच्या मनांत वा शरीरांत कणभरदेखील स्वार्थ राहिलेला नव्हता. म्हणून त्यांची हाडें अत्यंत प्रभावी बनली. दधीचि ऋषी हे परोपकार व चांगुलपणा यांचे एक तेजस्वी उदाहरण आहे.

- बिंदुसार

गुप्त सत्कार

कार्तिक हा श्रीमंत माणूस होता. त्याची बायको सुस्वभावी होती आणि दोन समर्थ असे मुलगे त्याला लाभले होते. तो आपले आयुष्य आरामांत घालवत होता. अचानक स्वतःला मोठा म्हणवून घेण्याची इच्छा त्याच्या मनात आली.

त्याला काव्य करावेसे वाटूं लागले, चित्रकार व्हावेसे वाटूं लागले, गाणी गावेसे, एवढेच काय तर नाचावेसे देखील वाटूं लागले. जादूगार बनून सगळयांना आपल्या जादूने भारून टाकण्याचा अभ्यास करावा असे पण त्याला वाटूं लागले. पण त्याच्या हातून यांतले कांही घडले नाही. आपले दुःख पत्नीपाशी उघड करत तो म्हणाला, ''माझी कुठलीच इच्छा पुरी होऊं शकली नाही. माझ्या अपयशाची मला लाज वाटते''.

तेव्हां त्याची बायको त्याला म्हणाली'' कुठलीही कला शिकून येत नाही, तर ती आपल्यांत निसर्गदत्तच असावी लागते. आपण ती मिळविण्याचा प्रयत्न सोडावा यांतच शहाणपणा आहे. आजकाल समाजांत, जे लोक कलाकारांचा गौरव करतात, त्यांचा आदर केला जातो. माझा असा सल्ला आहे की आपण दर महिन्याला अशा एका कलाकाराचा गौरव करा. त्यामुळे आपल्याला प्रसिद्धी मिळेल. आणि कलाकारांना पण मदत होईल.'' पत्नीचा सल्ला कार्तिकला पटला. प्रथम तो नटराज या कलाकाराला भेटला.

नृत्यविद्येत नटराज हे साक्षात नटराज स्वामींचा अवतार होते. कार्तिकचा हेतू ऐकून त्याचे कौतुक करीत नटराज म्हणाले, ''मला आपले म्हणणे आवडले. हं, पण या संदर्भात मी एक गोष्ट सांगू इच्छितो, कीं जेव्हां माझा गौरव केला जाईल तेव्हां माझे मोठेपण जाणणारे लोक सभागृहात अवश्य असले पाहिजेत आणि त्यांनी मी कां सन्मानित केला

जातो आहे, व त्याचे काय कारण आहे, हे रंगमंचावर जाऊन सांगितले पाहिजे''.

''महोदय, आपले नांव ऐकल्यावर मला असे वाटले की या सत्कारासाठी आपली सर्वथा पात्रता आहे. देशभर आपली कीर्ती पसरलेली आहे. अशा वेळी दुसऱ्या कोणाची मान्यता असण्याची काय गरज आहे? मी स्वतःच आपला सत्कार करीन''.

यावर आपला नकार दर्शवीत नटराज म्हणाले, ''आपल्याला नृत्याबद्दल कांहीच माहिती नाही. म्हणून माझा सत्कार करण्याची आपली पात्रता नाही. सत्कारासाठी माझी निवड करणारे नाट्याचार्य किंवा नृत्यविद्येतले श्रेष्ठ गुरु असणे आवश्यक आहे. कलाकाराच्या सत्कारापेक्षां हा सत्कार करायचे ठरविणाऱ्या व्यक्ती कोण आहेत, याला जास्त महत्व आहे. अशा श्रेष्ठ व्यक्तींचा सल्ला आपण घ्या. त्यांच्या मताचा कोणीही नृत्यप्रेमी मोठ्या आदराने स्वीकार करेल.''

कार्तिक नृत्यशाखेच्या गुरु शंकरना भेटला. आणि त्यांना त्याने सर्व हकिगत सांगितली. ''मी कुठलाही निर्णय एकटा घेऊं शकत नाही. मी अजून दोन गुरुंची नांवे सांगतो. त्यांचा पण सल्ला घ्या. या वर्षीचा प्रमुख नर्तक कोण, याचा आम्ही सर्वजण एकमताने निर्णय करूं''.

कार्तिक निराश होऊन म्हणाला ''गुरुवर्य, मी नटराजचा सत्कार करण्याचे ठरविले होते. आपल्याला फक्त होला हो करायचं होतं. आता निर्णय आपल्या हातांत आहे.''.

''मी नाट्यगुरु आहे. आम्ही ज्यांची निवड करूं, तुला त्यांचाच सत्कार करायला पाहिजे. तुझा निर्णय आम्ही कधीच मान्य करणार नाही''. गुरु शंकर गंभीरपणे म्हणाले.

हताश झालेल्या कार्तिकने ही गोष्ट आपल्या पत्नीला सांगितली. ती लगेच म्हणाली'', जरी कलाकार निवडणारे दुसरे असले तरी सत्कारासाठी कलाकार निवडण्याचा अंतिम निर्णय आपळाच हवा''.

कार्तिकला पुन्हां आपल्या बायकोचे म्हणणे पटले. मग त्याने सत्कार करण्यासाठी कलाकार शोधायला सुरवात केली. मोठ्या मुश्किलीने चार कलाकार मिळाले. एक कवी, एक चित्रकार, एक नर्तक व एक गायक. ते अगदी सामान्य दर्जाचे कलाकार होते.

''तुमच्या सत्काराने आमची कीर्ती वाढेल''. ते चौघे म्हणाले. कार्तिक त्या चौघांना आपल्या घरी घेऊन आला. त्याच्या कुटुंबाने अगदी सहज या कलाकारांची योग्यता ओळखली. ते विचारांत पडले की या कलाकारांचा काय आणि कसा सत्कार करायचा? त्यांना एक मार्ग सापडला. कार्तिकला ते काय करणार आहेत हे त्यांनी आधीच सांगितले होते. दुसरा कांहीच मार्ग न सापडल्याने त्याने आपल्या घरच्यांचे म्हणणे मान्य केले.

कार्तिकची पत्नी त्या चार कलाकारांना म्हणाली, ''हे बघा, माझे पती फार संकोची आहेत. त्यांना अशी भीती वाटते की या सत्कारामुळे सगळीकडे त्यांची प्रसिद्धी होईल. मी हे स्पष्ट करूं इच्छिते, कीं आम्ही लोकांसमोर आपला जो सन्मान करणार आहोत त्यांत प्रत्येकाला एक हजार रुपये दिले जातील. परंतु सर्वांच्या नकळत गुप्तपणें हा सत्कार झाला तर एकेकाला दहा हजार रुपये दिले जातील. तुम्ही स्वतःच सांगा की तुम्हाला कोणत्या प्रकारचा सन्मान हवा आहे?''

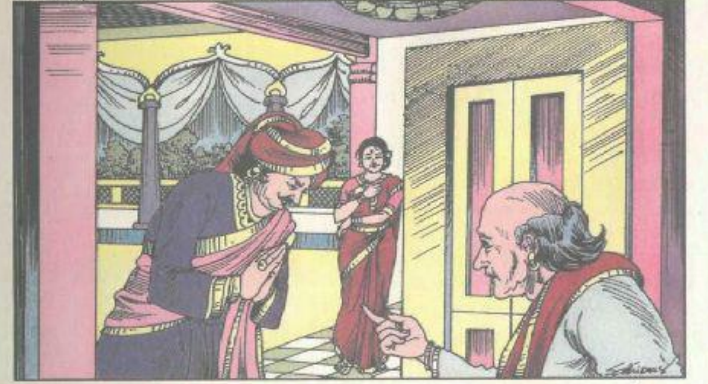
चौघांनी दहा हजार रुपये घेण्याचा निर्णय जाहीर केला. ते चौघे म्हणाले ''सन्मान हा सन्मान असतो, मग तो जाहीरपणे असो वा गुप्तपणे असो''.

कार्तिकने त्या चौघांना पैसे देऊन त्यांची बोळवण केली. बिचारे त्याला धन्यवाद देत निघून गेले.

या घटनेनंतर दोन आठवड्यांनी कोणीतरी मध्यरात्री कार्तिकचा दरवाचा खडखडवत होतं. कार्तिकने दार उघडले, तर समोरील व्यक्ती दुसरे तिसरे कोणी नसून स्वतः नटराजच तिथे उभे होते. त्यांना बघून कार्तिक आश्चर्यचकित झाला.

आपला गळा खाकरत खालच्या आवाजांत ते म्हणाले, ''माझ्या नृत्यकलेची तारीफ करणारे कितीतरी लोक आहेत. पण एकदेखील माणूस असा नाही जो मला अडीअडचणीला मदत करेल. माझी परिस्थिती अत्यंत बिकट आहे. माझे खूप हाल होत आहेत. अपात्र आणि अयोग्य माणसांकडून सन्मान घेऊन माझी बदनामी होईल अशी मला भीती वाटत होती. असं ऐकलंय की आपण गुप्तपणे लोकांचा सत्कार करता. आपण माझ्या सत्काराची बातमी जर गुप्त ठेवली तर मी आपला सत्कार स्वीकारायला तयार आहे. कारण दहा हजार रुपये हा माझ्या दृष्टीने मोठी रकम आहे.''

तेव्हां त्यांचे पाय धरून कार्तिक म्हणाला ''आपले बोलणे ऐकून मला माझे कर्तव्य समजले. इथून पुढें स्वतःच्या प्रसिद्धीसाठी लोकांचा सत्कार करायची इच्छा धरणार नाही. तर गरजू कलाकारांना जशी जमेल तशी मदत करत राहीन''. असं म्हणून त्याने नटराजांना मोठ्या प्रेमाने ती रकम दिली.

विचार करा

या महिन्यांतली प्रश्नावली नव्या प्रकारची आहे. एका कागदावर उत्तरें लिहून ठेवा आणि पुढल्या महिन्याच्या अंकातल्या उत्तरांशी ताडून पाहा.

१. खाली दिलेल्या नद्यांपैकी एकीला सालेरी, प्राणहिता आणि इंद्रावती या उपनद्या येऊन मिळतात. ही नदी कोणती?

अ. कृष्णा, ब. गोदावरी, क. कावेरी, ड. साबरमती.

२. पंजाब व हरयाणा यांची एकच राजधानी आहे. चंदीगडपूर्वी पंजाबची राजधानी कोणती होती?

अ. जालंदर, ब. लुधियाना, क. अमृतसर, ड. शिमला.

३. स्वातंत्र्यपूर्व कालांत ब्रिटिश सरकारची उन्हाळ्यांतली राजधानी कोणती होती?

अ. श्रीनगर, ब. शिमला, क. डेहराडून, ड. डलहौसी.

४. भारताचा राष्ट्रीय वृक्ष कोणता आहे?

अ. कडुनिंब, ब. आंबा, क. बोधी, ड. वड.

५. बांबू हे कोणत्या वर्गात गणले जातात?

अ. वृक्ष, ब. वेल, ड. गवत.

६. 'बाटीक' म्हणजे काय?

अ. एक प्रकारची कापडाची वीण, ब. लहान चित्र,
क. एक रंगवायचा प्रकार, ड. शिल्पकलेचा नमुना.

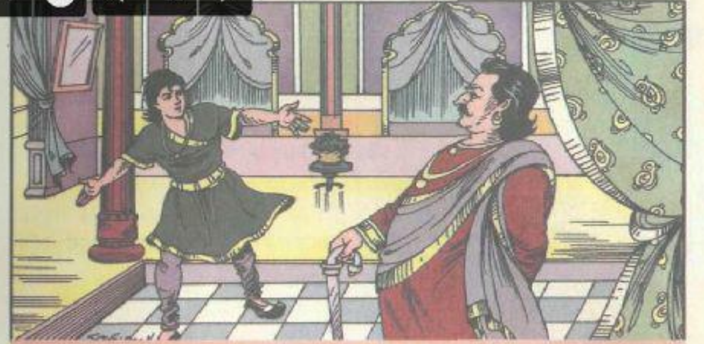
७. बंगलोर हे जर भारताची सिलीकॉन व्हॅली आहे, तर भारताचे पोलादी शहर कोणते?

अ. सेलम, ब. राउरकेला, क. जमशेदपूर, ड. भिलाई.

(उत्तरें पुढील महिन्यांत)

जून प्रश्नावलीची उत्तरें

१. अरवली	६. वेंबनाद
२. कावेरी	७. महाबळेश्वर
३. महानदी	८. शरावती
४. केरळ	९. नवलसागर
५. गेंड्डे	१०. बुंदेले

पिता पुत्रांची कहाणी

फार वर्षापूर्वी एका मोठ्या नगरांत सोमनाथ नांवाचा एक श्रीमंत आणि सज्जन माणूस राहात असे. खूप दिवसांनंतर त्यांना एक मुलगा झाला. त्यामुळे आई वडिलांनी त्याला फार लाडांत वाढवले. या अति कौतुकामुळें मुलगा चांगला हुशार न होता बिघडला.

सोमनाथचे आपल्या मुलावर चांगले लक्ष होते. तो आता लग्नाचा झाला होता. त्यामुळे सोमनाथने असे ठरविले की याला वळणीवर आणायच्या कामांत आता हयगय करुन चालणार नाही.

एक दिवस सोमनाथ आपल्या मुलाला म्हणाला, "मुला, आता तू मोठा झालास. एखाद्या चांगल्या मुलीशी तुझे लग्न करुन द्यावे, अशी माझी इच्छा आहे. आता आणखी उशीर करुन चालणार नाही. तुला आणखी एक गोष्ट सांगतो. कोदंडपाणी आणि बलराम हे माझे चांगले मित्र आहेत. खूप दिवसांपासून त्यांचे आपल्याकडे जाणेयेणें नाही, पण आम्हाला एकमेकांची खुशाली माहिती असते. हल्लीच मला असं कळलं की त्यांची परिस्थिती फारच बिघडली आहे. त्यांचे सारे धन लुटले गेले आहे. त्या दोघांनाही लग्नाच्या वयाची एक मुलगी आहे. त्यांतली जी मुलगी तुला आवडेल तिच्याशी तू लग्न केले पाहिजेस. मी त्यांना तसं वचन दिले आहे. आपण दोघं बरोबर जाऊन त्या मुली बघून येऊं. मग त्या दोघींतली जी तुला पसंत पडेल, तिच्याशी तुझे लग्न होईल. मी दिलेले वचन पूर्ण करणे हे तुझे कर्तव्य आहे."

परंतु या गोष्टीचा गंभीरपणें विचार न करता मुलगा म्हणाला, "तुम्ही तर फार पूर्वी वचन दिले आहे. आपण ते पाळलंच पाहिजे असे नाही. असल्या आलतूफालतू लोकांशी आपण नातं नाही जोडूं शकत. त्यामुळे त्यांना भेटायला जाण्याची कांही गरज नाही. आपण त्यांना न भेटलेलंच बरं."

मुलाचे हे बोलणे ऐकून सोमनाथ म्हणाला "मुला, हे तू काय बोलतोस? मी जर असं वागलो तर लोकं असं नाही कां म्हणणार कीं याने दिलेला शब्द मोडला? आणि लाजेने मला कुठे तोंड दाखवायला देखील जागा उरणार नाही".

सोमनाथच्या मुलाला आपल्या वडिलांचे म्हणणे ऐकणे भाग पडले आणि मुली बघायला जाण्यास होकार द्यावा लागला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळीच घोडागाडीत बसून ते निघाले. प्रथम ते कोदंडपाणी राहात असलेल्या चक्रधरपूरला गेले. तिथे पोचेपर्यन्त दुपार झाली. कडक ऊन होते. गाडी एका साध्या घरासमोर थांबली. खाली उतरुन सोमनाथने घर-मालकाला विचारले "कृपा करुन आपण मला रामावतार कोदंडपाणींचे घर कुठे आहे ते सांगाल कां?"

घरमालकाने सोमनाथचा वेष बघून हा कोणीतरी श्रीमंत माणूस आहे हे ओळखले होते. तो मोठ्या आदराने म्हणाला, "तुम्ही कोदंडपाणींना भेटायला आला आहात?" पण हे विचारता विचारताच तो थांबला.

हे लक्षांत येऊन सोमनाथ म्हणाला "मी त्यांच्याशी नाते जोडायला आलो आहे. गाडीत बसलेला माझा लग्नाचा मुलगा आहे, आणि तो माझा एकुलता एक मुलगा आहे".

हे ऐकून घरमालक आनंदाने म्हणाला, "आपण कोदंडपाणीच्या मुलीला बघायला आला आहात तर! या ना, आंत या." त्याने त्या दोघांना आंत नेऊन खुर्च्यांवर बसविले. स्वयंपाकघरांतून मीठ घातलेले ताक आणून त्यांना देत म्हणाला, "घ्या. उन्हांतून आला आहात. प्रवासाने दमला असाल. हे थंड ताक पिऊन आपला शीण घालवा".

इत्कयांत घरमालकाची म्हातारी आई आली. सोमनाथला नमस्कार करीत म्हणाली, "कोदंडपाणीच्या लक्ष्मीशी विवाह करणारा हा भाग्यवान कोण आहे हे जाणून घेण्याची मला फार उत्सुकता आहे. मुलगी खरोखरच लक्ष्मीदेवी आहे. अत्यंत गुणी आहे. जेव्हां

आपल्या घरांत येईल तेव्हां खरच आपल्या घरांत देवी लक्ष्मी आली आहे असे समजा".

सोमनाथने आपल्या मुलाकडे पाहिले. या सगळ्या गोष्टींचा आपल्या मुलावर काय परिणाम झाला आहे हे त्याला बघायचे होते. बोलता बोलता अजून अर्धाएक तास गेल्यावर घरमालक आणि त्याची आई म्हणाली "कोदंडपाणीचे होणारे व्याही म्हणजे आमचे पण नातेवाईकच. आता आपण जेवूनच जा" मग त्यांनी दोघांना आग्रहाने स्वादिष्ट भोजन जेवायला घातले.

ज्यावेळी गांवातल्या लोकांना कोदंडपाणी-च्या मुलीशी लग्न ठरवायला लोक आले आहेत असे कळले, तेव्हां ते भेटायला आले आणि सोमनाथ व त्याच्या मुलाला मोठ्या आदर-सत्काराने कोदंडपाणीकडे घेऊन गेले.

कोदंडपाणीचे घर छोटेसेच पण स्वच्छ आणि नीटनेटके ठेवलेले होते. आपल्या मित्राला भेटून कोदंडपाणीला खूप आनंद झाला. पण गावकऱ्यांनीच मित्राचा आदरसत्कार केल्याने आपल्याला ही संधी मिळाली नाही म्हणून त्याला वाईटही वाटले. लक्ष्मीला पाहून तिच्याशी थोड्या गप्पागोष्टी केल्यावर ती खूप सुंदर व चांगली हुषार आहे हे समजायला त्यांना वेळ लागला नाही.

तिथे अजून एक तासभर थांबून नंतर सोमनाथ बलराम राहात असलेल्या अनंतपूरला जायला निघाला. त्या गांवी पोचेपर्यन्त रात्र झाली. सोमनाथने गांवकऱ्यांकडून, कोदंडपाणीची जशी माहिती काढली तशी बलरामच्या बद्दल काढण्याचा प्रयत्न केला.

बलरामचे नांव ऐकताच एक गांवकरी चिडून म्हणाला, "बलरामचे घर कुठे म्हणून विचारता आहात? त्या इंद्रभवनात जायचे असेल तर बरेच गल्लीबोळ पार करुन जावे लागेल. आणि त्यांच्याकडे तुमचे काय काम आहे ते कळेल कां?" उपहासाने तो म्हणाला. सोमनाथचे उत्तर ऐकून तो म्हणाला, "बाप रे, बलरामशी नातं जोडणार? त्याचे व्याही होणार? जा, जा तिथे तुमचे चांगले स्वागत होईल" असं म्हणून तो तिथून निघून गेला.

सोमनाथने आणखी दोघा तिघांना बलरामचे घर कुठे म्हणून विचारले, पण कोणीही सरळ उत्तर दिले नाही. कुणी प्यायला पाणी दिले नाही, कीं बलरामचे घर दाखविले नाही. उलट त्याच्याबद्दल वाईटच बोलायला लागले.

शेवटी एक दीर्घ निश्वास टाकून सोमनाथ गाडीत बसला व मुलाला म्हणाला "कोदंडपाणी शांत स्वभावाचा आहे. लखपती होता तेव्हां देखील लोकांशी तो चांगला वागत असे. त्याच्या अशा स्वभावामुळे आज ही लोक त्याचा आदर करतात. त्याच्या गरिबीच्या परिस्थितींतही ते त्याला मान देतात. त्यांना सगळ्यांना वाटते की तुझे लग्न लक्ष्मीशी व्हावे. लक्ष्मीपण आपल्या वडिलांसारखीच शांत आणि गुणसंपन्न आहे. बलराम गर्विष्ठ आहे. लोकांशी तो चांगला वागला असता तर आज त्याच्या अडचणीच्या वेळी लोकांनी त्याला मदत केली असती. बघितलंस, त्याचे घर दाखवायला देखील कुणी तयार नाही. तरीपण आपण त्याचे घर शोधायचा प्रयत्न करुं या".

हे सर्व ऐकून सोमनाथचा मुलगा विचारांत पडला. मग स्वत:सी निश्चय करुन म्हणाला, "नाही बाबा! आपल्याला बलरामच्या घरीं जाण्याची कांही गरज नाही. मला कोदंडपाणींची मुलगी आवडली आहे. तुम्हाला हवं असलं तर तुम्ही या गांवी परत कधीतरी या, आणि आपल्या मित्राला भेटा. मला कांही आता त्यांना भेटायचे नाही."

मुलाचे बोलणे नम्र आणि विचारपूर्वक होते. त्याला चांगल्या वाईटांतला फरक समजला होता. आपली युक्ती सफल झालेली पाहून आनंदाने सोमनाथ आपल्या मुलाला म्हणाला "बरें, तू म्हणतोस तसंच करुंया" आणि ते दोघं आपल्या गांवी परतले.

चकाकते ते सारे....

भारतांतल्या राजेराण्यांचा इतका झगमगाट कां होता असं तुम्हाला वाटतं? ती कांही त्यांच्या असामान्य बुद्धिमत्तेची चमक वगैरे नव्हती. इतर सामान्य नागरिकांमधे असत तसे राजघराण्यांतील मंडळीतदेखील बुद्दू लोक असत. पण त्यांनी घातलेले चमकदार जवाहीर याची झळाळी फारच छान असायची.

हा झगमगाट त्यांना मिळवून देण्याचं श्रेय मात्र एका अत्यंत बुद्धिमान व्यक्तीला जातं. इ.पू. तिसऱ्या शतकांत चाणक्य याने अर्थशास्त्र या निबंधात राजनीतीचे नियम नमूद केले आहेत. त्याने लिहीलंय कीं प्रत्येक राज्यकर्त्याला आपल्या राज्यांतल्या खनिज संपत्तीची माहिती असावी आणि खाणींतून मिळणाऱ्या धातू व जवाहिरावर त्याचे नियंत्रण असावे. राजेलोकांनी हा नियम मात्र मनापासून पाळला. त्यामुळें प्रत्येक राज्यांतली उत्कृष्ट रत्नें, सोने, चांदी व इतर धातू खाणींतून राजाच्या खजिन्यांत सरळ जातील याची चोख व्यवस्था केली जाई.

आसाममधले पदलालित्य

जेव्हां नृत्याचा विषय निघतो, तेव्हां प्रथम मनांत नांवे येतात ती भरतनाट्यम्, ओडिसी, कुचिपुडी आणि कथकली. त्यांतले आणखी एक नांव, सत्रिय. ही अप्रसिद्ध नृत्यनाट्य शैली आसाममधें प्रचलित आहे. पंधराव्या शतकांतला प्रसिद्ध वैष्णव संत शंकरदेव याने ही शैली सुरुं केली असं मानतात. एके काळीं सत्रिय फक्त पुरुष नर्तक करीत असत. नंतर त्यांत स्त्री कलाकार भाग घेऊं लागले. कथकली प्रमाणें हे नृत्यनाट्य वेगवेगळ्या दृश्यांत विभागलेले नसते. सूत्रधार किंवा निरुपकाच्या समर्थ कथनातून कथानृत्य नाट्यरुपाने

खास बातम्या

तोल राखण्याची कमाल

तुमच्यापैकीं बहुतेकांना लहानपणीं चमचालिंबू शर्यतींत भाग घेतलेला आठवत असेल. चमच्यांत लिंबू ठेवायचे, आणि तें न पाडता तो चमचा तोंडात धरुन एक विशिष्ट अंतर पार करायचे. जर लिंबू पडले, तर तो गडी बाद होत असे! आता कल्पना करा, कीं दुधाने भरलेली दहा इंच उंच बाटली तुमच्या डोक्यावर ठेवायची आहे आणि तुम्हाला ठराविक अंतर काटायचे आहे. बाटली खाली न पाडता जे खेळाडू तेवढे अंतर चालूं शकतील, त्यांना हवे असल्यास त्यांनी त्या बाटलींतले दूध प्यावें; त्याशिवाय बक्षीस तर मिळणार आहेच! ऑस्ट्रेलियांतल्या सेंट्रल सिडनीमधें अशी स्पर्धा झाली, आणि भारतांत जन्मलेला सुरेश जोआकिम याने डोक्यावरच्या बाटलीचा तोल सांभाळत, श्वास रोखून धरा - १३३ कि मी अंतर चालण्याचा विक्रम केला. तो शेवटच्या टप्प्यावर पोंचेपर्यंत दूध नासलेंदेखील असेल, पण त्याने बक्षीसही जिंकले आणि गिनेस बुकांत त्याचे नांवही नोंदले गेले.

मुंग्यांचे संग्रहालय

हे कांही मुंगीसारखे पिटुकले संग्रहालय असणें शक्य नाही. कारण त्यांत १००,००० पेक्षां जास्त मुंग्या राहातात. थायलंडमधल्या कसेट-सार्त विद्यापीठांत हे संग्रहालय आहे. वनरक्षण विभागाकडे याच्या देखभालीची जबाबदारी आहे. मुंग्यांची सुमारें शंभर कुटुंबे आणि ५५० प्रकारच्या जिवंत मुंग्या यांत प्रदर्शनासाठीं ठेवण्यांत आलेल्या आहेत. त्याशिवाय मद्यार्कात सुरक्षित ठेवलेल्या १००,००० मुंग्या आहेतच. जेव्हां तुम्हाला कधी थायलंड पाहायची संधी मिळाली, (हा देश म्हणजे पांढऱ्या हत्तींसाठी प्रसिद्ध असलेला पूर्वीचा सयाम) तर तुमच्या प्रेक्षणीय स्थळांच्या यादींत ह्या मुंग्यांच्या संग्रहालयाला भेट द्यायला विसरूं नका.

गणेश पुराण

एकदा नारद कैलासाला जायच्या वाटेने निघाले असतां, कंटकमुखी असे नांव असलेली एक यक्षिणी चेष्टेने त्याला म्हणाली-"माझ्याशी लग्न कर की रे नारदा! ब्रह्मचर्य सोडून दे रे ब्रह्मपुत्रा!"

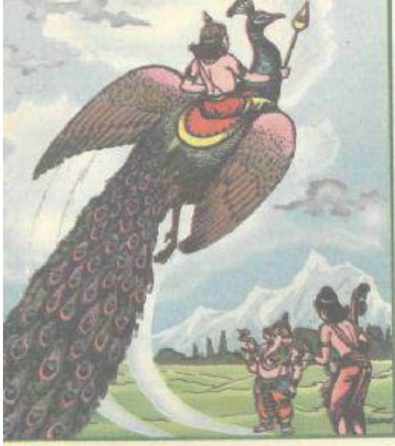
"मी कलह-भोजन-प्रिय म्हणून विख्यात आहे! तेव्हा कलह-भोजन शिजविणारी हवी बरं का मला!" नारद म्हणाला.

"मी भांडण लावण्यात, तुझ्याहून वरताणच ठरेन बरं!" यक्षिणी म्हणाली.

त्याच वेळी, समोरून गणेश व कुमारस्वामी दोघे 'चित-का-पट' घालीत येत होते. त्या दोघांना येत असलेले पाहून, नारद त्या यक्षिणीला म्हणाला-"त्या दोघा भावांमध्ये भांडण लावशील कां?"

"हात्तेच्या! एवढेच ना?" असे म्हणत ती कंटकमुखी, लगेच जवळ असलेल्या दलसरोवरांत शिरली व सुवर्ण-कमळाचे रूप धारण करून "पार्वती-परमेश्वरांच्या सुपुत्रा करितां मी उमलले आहे!" असे गाऊं लागली. ते ऐकून ते दोघे भाऊ "हे माझं आहे", म्हणून भांडू लागले. "आईने बनविलेला बाहुला आहेस तू! मळाचा नुसता गोळा आहेस झाल!" कुमारस्मामी गणेशाला चिडवीत म्हणाला. त्यावर आक्षेप घेऊन "चिखलाचे आगर असलेल्या शरवण सरोवरांतूनच तू आलेला आहेस!" गणपतीने उलट चिडविले.

कार्तिकियाने हाताची मूठ वळवून गणपती वर ठोसा उगारला तेव्हा गणेशाने आपल्या सोंडेने त्याचे मनगट धरले. दोघांचे भांडण जुंपले.

गणपतीने आपल्या सोंडेने कार्तिकस्वामीची कंबर धरली व त्याला वर उचलले. त्या बरोबर कुमारस्वामीने आपल्या भाल्याचा नेम लंबोदराच्या पोटावर धरला.

धांवत येऊन नारदाने त्यांना सोडविले व "तुम्ही दोघेही कुठली तरी पैज लावा बघूं!" नारद म्हणाला.

क्षणभर विचार करून कुमारस्वामी म्हणाला- "विश्वप्रदक्षिणा करून आधी जो येईल, त्याचेच ते स्वर्णकमळ!"

"छान आहे! चांगली पैज लावलीत!" नारद म्हणाला. कुमारस्वामी लगेच मोरावर बसून विश्व-प्रदक्षिणा करण्यास निघाला.

गणपतीने हताश होऊन एक उसासा सोडला. "काय विघ्नेशा! तुझा काय विचार आहे?" नारदाने पृच्छा केली.

"ज्याच्या आवाक्यात जेवढे आहे; तेवढेच त्याला प्राप्त होणार! स्वर्णकमळ मलाच मिळूं दे म्हटले, तर मिळणार आहे कां, नारदा? माझे हे लंबोदर व माझे हे उंदीर-वाहन पाहिलंस ना? मला कसली जमते विश्व प्रदक्षिणा? धाकट्या भावालाच मिळू दे ते स्वर्ण-कमळ!" गणपती म्हणाला.

"विश्व-जननी व जनक असलेल्या पार्वती-परमेश्वराचे दर्शन घ्यावे, या विचाराने या बाजूला आलो होतो, परंतु बघूं पुढे कधी तरी! बरंय विघ्नपती! येईन परत!" असे म्हणत नारद निघून गेला.

गणेश पटकन् उठला व एका चबुतऱ्यावर बसलेल्या पार्वती-परमेश्वराभोवती तीन वेळां प्रदक्षिणा घालून, धाकटा भाऊ यायची वाट पहात बसला.

बऱ्याच वेळानंतर कुमारस्वामी विश्व-प्रदक्षिणा घालून परत आला व मयूरवाहनावरून खाली उतरला. गणपतीने कुमारस्वामीला मिठी मारली व "छोट्या! फार त्रास घेऊन विश्वाला प्रदक्षिणा घातलीस! आधी जाऊन ते स्वर्ण-कमळ घे बघूं! पैज मीच जिंकली, पण मला ते कमळ नकोय!" गणपती म्हणाला. "ते कसे काय?" नवल वाटून कुमारस्वामी म्हणाला.

"तुझ्या आधीच मी त्रिवार विश्वप्रदक्षिणा घालून इथे बसलो आहे, कुणाला विचारतोस, ते विचार!" गणेश म्हणाला.

"पैज गणपतीनेच जिंकली!" अशी आकाशवाणी झाली. सत्य समजल्यानंतर कुमारस्वामीने गणपतीपुढे गुढघे टेकले व म्हणाला-"दादा! मी

मोठी तपश्चर्या करून ब्रह्मज्ञान मिळविले, परंतु छोट्या विषयांत अज्ञानीच राहिलो! तुझी बुद्धी कुशाग्र आहे. तुझ्यापुढे माझी फुशारकी ती किती? तुझ्यानंतरच मी झालोय ना? तारकासुराशी युद्ध करण्यास निघतो आहे. मला आशीर्वाद दे!".

त्याला वर उठवून विघ्नेश्वर म्हणाला- "छोट्या! मी मोठा, तूं लहान, असे मानण्याचे कांही कारण नाही. तुझा जन्म निश्चित अशा कारणाकरिता झालेला आहे. तू म्हटल्याप्रमाणे, मी मात्र, कांहीतरी खेळ म्हणून आईने केलेला मातीचा गोळाच आहे! तुझ्यासाठी म्हणून शिवपार्वतीचे महामीलन घडले! त्यांच्या अनुरागाचे तू फळ आहेस! 'तुझा विजय होणे' हे आधीच ठरलेले विधीलिखित आहे! 'तुझ्या हातून मरण यावे' असा तारकासुराने वर मागून घेतला आहे. तू सुब्रह्मण्येश्वर असून कांही भागांमध्ये तुझी मोठी देवालये होतील, कांही तीर्थक्षेत्रे होतील! प्रमुख दैवत म्हणून लोक तुझी उपासना करतील! शक्य तेवढे लवकर तारकासुराच्या कचाट्यांतून सर्वांना मुक्त कर!"

देवांचा सेनापती म्हणून कुमारस्वामी तारकासुरावर चाल करून गेला.

यक्षांचा अधिपती कुबेर याने कंटकमुखीला शाप दिला-"शिव-पार्वतीच्या मुलांमध्ये भांडण लावणाऱ्या पापी मुली! पृथ्वीतलावर 'गोखरू' म्हणून जन्माला येशील!"

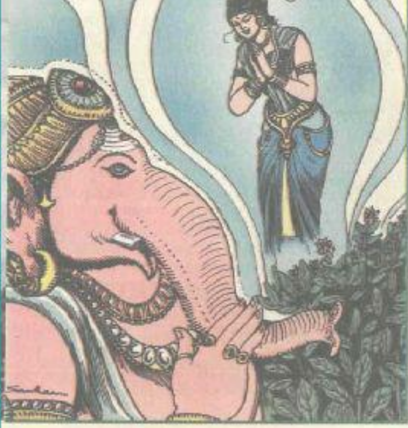
कंटकमुखीने कुबेराची क्षमा मागितली असतां-"विघ्नेश्वराच्या कृपेमुळेच तुला शापमुक्त होता येईल!" असा कुबेराने तिला

उःशाप दिला. कंटकमुखी तत्काळ गोखरूची रोपे बनून जमिनीवर उगवली व पसरूं लागली. देवादिकांचे सेनापत्य करून कुमारस्वामीने तारकासुराचा वध केला. त्यामुळे समाधान वाटून देवेन्द्राने आपली कन्या देवयानी हिच्याशी कुमारस्वामीचा विवाह करण्याचे योजिले. परंतु मोठ्या भावाआधी धाकट्याचे लग्न कसे करणार? म्हणून ते लग्न लांबणीवर पडले.

"प्रियनंदना! छोट्याचे लग्न व्हावे असे तुला वाटत असेल तर 'तूं लग्नासाठी तयार होणे' हे तुझे कर्तव्य ठरत नाही कां?" पार्वतीने हळूच गणेशाला विचारले.

"आई! अर्थ नसलेले हे नियम कशा करितां? विवाह, हा ज्याचा त्याचा ऐच्छिक प्रश्न होय! माझ्यासारख्या एकदांताच्या व एकान्त प्रिय व्यक्तीला या चिखलांत कां ओढूं इच्छिता?"

अशाच कित्येक पळवाटा गणपती काढीत राहिला। यावेळेस मात्र पार्वतीने गणेशाच्या लग्नाविषयी हट्टच धरला. तेव्हां "आई! मला तप करायचे आहे! धाकट्या भावाने केले, परंतु मी केले नाही ना?" असे म्हणून गणपती तपश्चर्येकरिता बाहेर पडला.

इंद्राने स्वर्गातील अप्सरांना विनायकाचा तपोभंग करण्यासाठी पाठविले. अर्का नांवाच्या अप्सरेने आपला विरोध दाखविला. तेव्हां "तू डोंबकावळा आहेस! अस्पृश्य रूईचे रोपटे बनून जमिनीवर उगव!" असा तिला शाप दिला.

तपाकरिता अनुकूल अशी जागा शोधून विघ्नेश्वर तप करूं लागला. त्या जागी सर्वत्र गोखरूंची रोपं उगवली होती. रूईच्या झुडुपांवर फुलांचा बहर आलेला होता. विघ्नेश्वराचे तपाचरण सुरू होते.

तपोभंग करावयास आलेल्या अप्सरा नृत्य करूं लागल्या तर तो त्यांच्या पायाला गोखरूंचे काटे बोचूं लागले. आंगभर गोखरूं बोचल्यामुळे त्या यातना सहन न होऊन त्या अप्सरा आर्तनाद करूं लागल्या. विघ्नेशाचे ध्यान मोडले. डोळे उघडून पाहिले तेव्हां झाला प्रकार त्याच्या लक्षांत आला. घाबरलेल्या अप्सरा लंगडत-पडत पळूं लागल्या. गणपतीला गोखरूं व सराटयांबद्दल अभिमान वाटला. तेव्हां 'गोखरू' म्हणून जन्मलेली कंटकमुखी म्हणाली-"स्वामी! तुम्हा भावंडांमध्ये भांडण लावल्याच्या अपराधावरून कुबेराच्या शापाला बळी पडले आहे. अनुग्रह असावा!" असे म्हणून गणेशाची क्षमा मागितली.

त्या दिवशी भाद्रपद शुक्ल चतुर्थी होती. तो गणेशचतुर्थीचा दिवस! गणपती कंटकमुखीला म्हणाला-"आजच्या दिवशी लोक 'विचित्र-विनोद' म्हणून तुझी कांटेरी फळें उपयोगात आणतील बरे!".

यक्षिणी शापमुक्त होऊन अलकापुरीस निघून गेली. तेव्हां रूई असे म्हणाली-"स्वामी! माझ्याकडेही तुमची कृपादृष्टी वळूं दे! मी अर्का नांवाची अप्सरा असून, इंद्राची आज्ञा अमान्य केल्यामुळे, आज अशी अस्पृश्य रूई झाले आहे. तुम्ही माझे श्रद्धास्थान असून, तुमच्या ठायी माझी नितांत भक्ती आहे!"

"विघ्नेश्वर म्हणाला-"या सृष्टीत अस्पृश्य असे कांहीच नाही! तुझ्या कळ्या फुलांचा हार मी प्रेमाने गळ्यांत घालीन! द्वापर युगामध्ये तूं कुब्जा म्हणून जन्माला येशील. भगवान कृष्ण तुझा उद्धार करतील. तु निर्भय होऊन स्वर्गात

जा! तुला इंद्राचीच नव्हे तर कुणाचीही भीती बाळगण्याचे कारण नाही. कुठलाही शाप तुला लागू पडणार नाही. अर्कमुळे आयुर्वेदातील औषधांसाठी उपयोगी ठरतील. अर्कपत्रें सूर्याला प्रिय राहातील!" अर्का, अप्सरेचे रूप धारण करून स्वर्गात निघून गेली.

विघ्नेश्वर कैलासाकडे निघाला. त्याला पाहतांच पार्वती म्हणाली-"बाळा! तप झाले ना? आतां लग्न...." तिचे म्हणणे पूर्णपणे ऐकून न घेता, गणपती म्हणाला-"तप झाले ना? म्हणून काय विचारतेस? खरं सांगायचं तर तपाची सुरुवातच झाली नाही! हा बघ, तप करावयास निघालोच!" असे म्हणून विघ्नेश्वराने दुसऱ्या एका ठिकाणी ध्यान धरले. त्या जागेच्या चोहीकडे सर्पांची वारूळे होती. गणपती तपाचरण करीत असतां वारूळांतील सारे नाग तडक उठले व विघ्नेश्वराच्या चोहीकडे फणा उगारून खडा पहारा देऊं लागले. ते पाहून इंद्राने-मूषकासुराचे अनुचर असलेल्या राक्षसांना चिथविले-"तुमच्या राजाला ज्याने आपले वाहन केले आहे, तो विघ्नेश्वर, तुम्हा सर्वांचा समूळ विनाश करण्यासाठी आता तप करीत आहे. तेव्हां तुम्ही त्याचा सूड उगविण्यास ही उत्तम संधी आहे!"

ते ऐकून विघ्नेश्वरावर चालून गेलेल्या राक्षसांना, पाताळांतून आलेल्या महासर्पांनी पळवून लावले. जे थोडेबहुत राक्षस जीव वांचवून पळाले, ते आपल्या अविवेकाला व इंद्राला दोष लावूं लागले.

आता इंद्राने, अतिशय उत्साही व सुंदर

देवांना तसेच अप्सरांना-"गणपतीचे मन अनुरागाकडे वळेल असे करा!" अशी आज्ञा देऊन पाठविले व वज्रायुध हाती धरून तो स्वतः त्यांच्या मागून निघाला.

स्वर्गातील देवपुरुष व अप्सरा जोडीजोडीने सुरापान करीत, नाचत, गात, कोलाहल करीत निघाले. त्यामुळे महासर्पांना राग आला व त्यांनी देवांच्या पायांना विळखा घालून चावा घ्यायला सुरूवात केली. इंद्राने त्या सर्पांवर आपले वज्रायुध उगारले. ते पाहून सर्प चवताळले व पाताळातून लक्षावधी महासर्पांनी बाहेर पडून, देवांना सळो कीं पळो करून सोडले. देव व नागांमध्ये छोटासा संग्रामच झाला! इंद्राच्या वज्रालाही न जुमानता त्या सर्पांनी स्वर्गांतसुद्धा हाहाःकार माजवला. नंतर सर्व सर्प मागे परतले. त्यांनी केलेल्या या सहाय्यामुळे गणपतीला फार समाधान वाटले. त्या सर्पांना उचलून घेऊन विघ्नेश्वराने त्यांचे कौतुक केले व सर्पांचे दागिने अंगभर घातले व कैलासाला निघाला.

गणपतीच्या अंगभर सर्प रूळत असलेले पाहून पार्वती आश्चर्यचकित झाली. "आई! वडिलांचा वारसा मुलाला मिळणे साहजिकच नव्हे कां! शंकराची आभरणे, तीच माझी भूषणे! शिवाय हे सर्प माझे जीवश्च मित्र आहेत. प्राण पणाला लावून यांनी माझे रक्षण केले आहे. आप्तस्वकीयांच्या सदिच्छा पाठीशी असणे भूषणावह असते! म्हणून मी नागभूषण हे नांव सार्थकी लावले!" विघ्नेश्वर म्हणाला.

पार्वती विनायकाच्या विचित्र चेष्टांना कंटाळली. शंकर मात्र मनापासून हंसत होता. अशा रीतीने विनायक नाना विघ्ने उपस्थित करीत राहिला.

पार्वतीने अखेरचा म्हणून परत एकदा लग्नाचा विषय काढला. तेव्हां-"आई! कांहीतरी मोठेकार्य केल्यानंतरच ना मला प्रतिष्ठा मिळेल? धाकट्या भावासारखे कुठले तरी मोठे कार्य साधून 'समर्थ' ठरल्यानंतरच मी लग्नाचा विचार करीन!" गणपतीने निक्षून सांगितले.

"तुझ्यांत कसली कमतरता आहे? समर्थ नव्हेस तर काय शेळपट आहेस होय?" पार्वती नाईलाजाने म्हणाली. (क्रमशः)

सावित्रीची हुशारी

भारती आणि सूरजच्या विवाहास अजून वर्षही पूर्ण झाले नव्हते तरी त्यांच्या कुटुंबात भांडणे व मतभेद होण्यास सुरवात झाली. सकाळीं उठल्यापासून रात्री झोपेपर्यंत आपआपसांत ती दोघे कोणत्या न कोणत्या विषयावर सारखी भांडत असत.

एके दिवशी भारतीने मोठ्या प्रेमाने एक मांजराचे पिल्लू पाळण्यासाठी घरी आणले. सूरजने ते पिल्लू बाहेर सोडून दिले. व एक कुत्र्याचे पिल्लू घेऊन तो घरी आला. एके दिवशी ते पिल्लू भुकेने ओरडत होते, पण भारतीने त्याला कांहीही खायला दिले नाही. उलट तिने त्या पिल्लास काठीने मार दिला. त्याच वेळेस नेमका सूरज घरी आला. कुत्र्याला मारताना पाहून त्याला खूप राग आला. रागाच्या भरांत त्याने त्याच काठीने भारतीला एक तडाखा दिला.

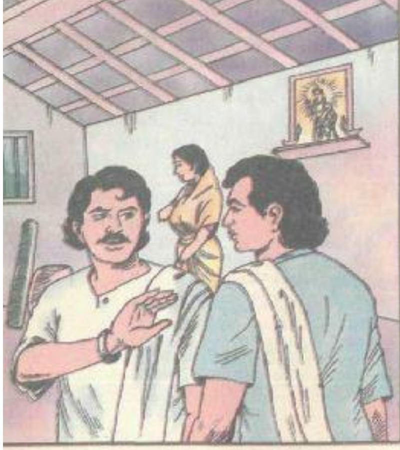
भारती रडत-ओरडत शेजारच्या गल्लीमध्ये राहणाऱ्या तिचा भाऊ याच्याकडे धर्मवीरकडे गेली. धर्मवीरने भारतीला रडण्याचे कारण विचारले. भारतीने घडलेली हकीकत वाढवून सांगितली, आणि आता सूरजबरोबर तिने राहण्याचा प्रश्नच येणार नाही असेही सांगितले.

धर्मवीर स्वभावाने खूप दयाळू होता. त्याला दुसऱ्यांचे दुःख पाहवत नसे. तो सर्वांना मदत करण्यास नेहमी तयार असायचा. त्याचे त्याच्या बहिणीवर फार प्रेम होते.

"तू आता गप्प बैस. मी सूरजला बोलेन तोपर्यंत तू इथेच रहा." असे धर्मवीरने भारतीला समजावून सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी सूरज धर्मवीरच्या घरी आला. धर्मवीरने त्याला बसवून घेतले. त्याची समजूत घातली. त्याने सूरजला सांगितले की,

- भानुमती अग्रवाल -

कुटुंब चालवण्याची पती-पत्नीची सारखीच जबाबदारी असते. दोघांनी एकमेकांच्या भावनेचा आदर करण्याची संवय लावून घेतली पाहिजे. सूरजने त्याचे म्हणने मुकाट्याने ऐकून घेतले. व भारतीला घेऊन आपल्या घरी परत आला.

सूरज व भारतीची भांडणें सारखी चालूंच होती. दर दोन-चार दिवसांनी त्यांचे भांडण होत असे व धर्मबीर भांडण मिटवून देत असे.

धर्मबीरच्या आजूबाजूला राहणारे लोक भारतीच्याच बाबतीतच नाही, तर धर्मबीरबद्दलही खोट्यानाट्या गोष्टी करुं लागले.

हे पाहून धर्मबीरला खूप वाईट वाटले. तो दुःखी झाला व उदास होऊं लागला. धर्मबीरला, त्याच्या पत्नीने, सावित्रीने त्याच्या दुःखाचे कारण विचारले. धर्मबीरने आपले दुःख सांगून सावित्रीला विचारले, "ह्या बहिणीच्या भांडणाचा शेवट कसा होईल?" सावित्री मोठ्याने हंसत म्हणाली, "ह्या समस्येचा शेवट नक्कीच होईल."

दुसऱ्या दिवशी भारती पुन्हा रडत-ओरडत, नवऱ्याला शिव्या देत धर्मबीरच्या घरी आली. समोरचे दृश्य पाहून भारती आश्चर्यचकित झाली व पुतळ्याप्रमाणे स्तब्ध उभी राहीली.

घरांतील सर्व सामान अस्ताव्यस्त पडलेले होते. घरात धर्मबीर पत्नीला जोरांत म्हणत होता, "तू वेडी झाली आहेस कां? तुझ्या अंगात भूत शिरले आहे म्हणून तू घरांतील सगळ्या वस्तूंचा नाश करीत आहेस?"

"होय! होय! मी वेडी झाले आहे. माझ्या अंगात भूत शिरले आहे. तुमच्याशी लग्न केल्यानंतरच माझी बुद्धी नष्ट झाली आहे. माझ्या आई-वडिलांना तुमच्या भुक्कड कुटुंबाबद्दल थोडीसुद्धा कल्पना नव्हती."

"जास्ती बोलू नकोस. आमच्या कुटुंबाला नांवे ठेवू नकोस." धर्मबीरही चिडून सावित्रीला म्हणाला.

"शंभर टक्के हे खरे आहे. तुम्ही व तुमचे कुटुंब अगदी वेडे आहात." सावित्री ओरडून म्हणाली. भारती उंबऱ्यावर उभी राहून सर्व ऐकत होती. भारतीच्याने राहवले नाही. ती वेगाने घरात आली व भावाला म्हणाली, "भाऊ, तू गप्प कां आहेस? वहिनी तुझा आणि आपल्या कुटुंबाचा अपमान करते आहे. तिला तू धडा शिकव."

धर्मबीरने भारतीकडे त्रासिक नजरेने पाहिले व म्हणाला, "हे पहा, हे पति-पत्नीमधील भांडण आहे. तू ह्यांत लक्ष देऊ नकोस."

भारतीने धर्मबीरचे बोलणे ऐकले व तिचा चेहरा एकदम फिका पडला. वहिनीसमीर भावाने केलेला तिचा अपमान तिला सहन झाला नाही. ती म्हणाली, "हे काय भाऊ, वहिनी आपल्या कुटुंबाला नांवे ठेवते आहे. वाईट-साईट बोलते आहे, तरीही तू गप्प बसला आहेस."

तेवढ्यांत सावित्री तिला आडवून म्हणाली, "तू कोण आहेस ग मधे बोलणारी? तुझे इथे काही काम नाही. तू आपल्या घरी निघून जा. कुटुंबामधे अनेक अडचणी येतात. मतभेद होतात, पण कुटुंबातील सगळेजण पुन्हां एकत्र येतात. ह्या गोष्टी तुला समजायच्या नाहीत, कारण तुला तेवढी अक्कलच नाही."

भारती स्तब्ध झाली. ती ज्या कामासाठी आली होती ते ती विसरली अन् म्हणाली, "भाऊला पाहण्यासाठी आले होते." तिचा चेहरा पार सुकून गेला होता.

धर्मबीर चिडून म्हणाला, "मला काय पहायचे आहे? जवळच तर राहतेस आणि आठवड्यांतून दोन तीनदा तरी येतेसच. सांग, इकडे कोणत्या कामासाठी आली होतीस?"

भावाचे बोलणे ऐकून भारती आश्चर्यचकित झाली. पती-पत्नी दोघे आपआपसांत भांडत असूनही, दोघेही तिला झिडकारून देत होते, नांवे ठेवत होते. आपआपसांत भांडणाऱ्या आपल्या वहिनीला व भावाला कसे सांगायचे की, आता मी नवऱ्याशी भांडून आले आहे? तिने खरी गोष्ट लपवली व म्हणाली, "कांही नाही, आम्ही हरिद्वारला जात आहोत व असा विचार केला की,

तुम्ही आमच्या बरोबर याल तर बरे होईल. हेच विचारण्यासाठी आले होते. इथे येऊन पाहते तर तुम्ही दोघेही लहान मुलांसारखे भांडत आहात! ठीक आहे, ह्या वेळेस आम्ही दोघेच जाऊन येऊ." असे म्हणत ती वेगाने घराबाहेर पडली.

पत्नीला येवढ्या लवकर घरी परत आल्याचे पाहून सूरज चकित झाला. तिच्या भावाच्या घरी काय घडले असेल यांचा त्याला अंदाज करता येईना. कांहीही होवो, पत्नी लवकर घरी आल्या-मुळें त्याला आनंद झाला. भारतीने आपल्या पतीस जेवायला वाढले व ती कांहीच घडले नाही असे भासवून गप्प बसली.

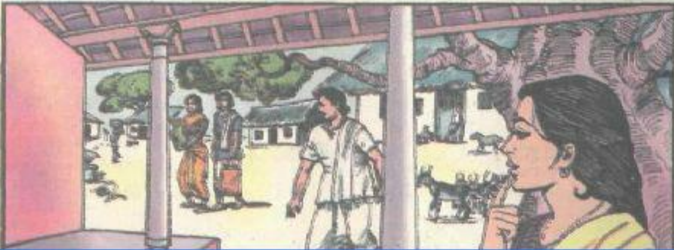
त्या रात्री, सूरजला समाधानी पाहून भारती म्हणाली, "असं वाटतंय की, आपण सैतानाच्या तावडीत सांपडलो आहोत. म्हणूनच आपली छोट्या-छोट्या कारणांवरुन भांडणे होतात. आपण एकदा हरिद्वारला जायचं का? गंगेचे स्नान करण्याने आपले मनदेखील पवित्र होईल."

पत्नीतील हा बदल पाहून सूरज खूष झाला. व म्हणाला, "हो, आपण हरिद्वारला अवश्य जाऊं या."

भारतीला वाटले कीं असे करण्याने आपण वहिनीला व भावाला चांगला धडा शिकवला. त्यांनी केलेल्या अपमानाचा आपण सूड उगवला. दुसऱ्याच दिवशी ती आपल्या पतीबरोबर हरिद्वारला जाण्यास निघाली. हे सर्व धर्मवीर व सावित्री पाहात होते.

धर्मवीरने पत्नीच्या हुशारीची खूप प्रशंसा केली. तो सावित्रीला म्हणाला, "तू सुचवलेल्या उपायाने कमाल केली. तिला आपाले भांडण खरे वाटले. तुझ्या उपायाने आता त्यांच्या कुटुंबात शांतता राहील."

सावित्री म्हणाली, "जे झाले ते चांगले झाले यानंतर तुमची बहीण आपल्याकडे सारखी येणार नाही, स्वतःला आणि तुम्हाला नांवे ठेवून घेणार नाही. शेजार पाजारचे लोकही गप्प बसतील."

शेखरला भेट

आसपासच्या गांवात राहाणारे नागेंद्र व शेखर हे जिवलग मित्र होते. शेतीच्या कामांत ते अतिशय निपुण होते. पंधरवड्यांतून एकदा ते शहरांत जात असत. भाज्या, फळें गाडीवर लादून घेऊन जात व विक्री करुन परत येत.

एकदा शहरांतून परत येताना शेखरने पत्नीसाठी दोन साड्या खरेदी केल्या. चमेली व गुलाबाची फुलें आणि सोन्याची अंगठीदेखील खरेदी केली.

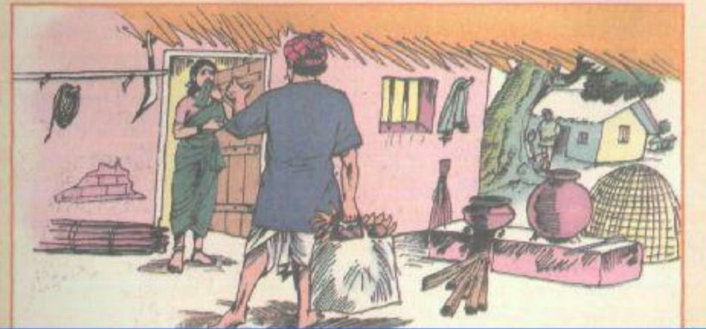
"हे सगळं आपण कशाला विकत घ्यायचं? आपण घेतलेल्या वस्तू घरीं आवडल्या नाहीत तर?" नागेंद्राने आपले वेगळे मत प्रदर्शित केले.

त्यावर शेखर हंसला आणि म्हणाला, "न आवडायला काय झालं? उलट ह्या वस्तू पाहून त्यांना खूप आनंद वाटेल. पति या नात्याने त्यांना खूष ठेवणें हे आपले कर्तव्य आहे. या वस्तू पाहून मुलेंदेखील खूष होतील. अशा लहानसहान भेटवस्तू दिल्या तर त्यांना वाटेल कीं त्यांना सारं कांही मिळालं."

शेखरची भावना नागेंद्राला आवडली. त्याने शेखरकडे नीट पाहिलं आणि म्हणाला, "तुझं म्हणणं बरोबर आहे." नागेंद्र एका दुकानात शिरला आणि आपली पत्नी व मुलें यांच्यासाठीं त्यानेही खूप खरेदी केली. त्याचा चेहरा आता आनंदाने फुलला होता.

जेव्हां शेखर घरीं पोंचला तेव्हां त्याने आणलेल्या साऱ्या वस्तू पाहून अगोदरच रडवेली झालेली त्याची पत्नी म्हणाली, "आज सकाळीं उजाडताच कुणाचं तोंड पाहिलं होतं कोण जाणे! गल्लींतल्या पोरट्यांनी आपल्या श्यामला खूप मारलं, विहीरीवर पाणी काढताना दोरी तुटली आणि कळशी विहीरीत पडली. त्यांत भर म्हणून तुम्ही सगळी कमाई अशी उडवून टाकलीत. आपल्याला पैसे शिल्लक टाकायला हवेत हे तुम्हाला कळत नाही कां?" असं म्हणून ती डोळे पुसूं लागली.

- सरला गुप्ता

देवमाणूस

एका गांवी सुभाष नांवाचा एक वैद्य रहात असे. तो पाला, मुळ्या व कांही फळे यांची औषधें तयार करून सर्व तऱ्हेच्या रोगांवर इलाज करीत असे.

सुभाष एकटा होता. म्हणून थोडक्या मिळकतीवर त्याचा उदरनिर्वाह चाले. तो गोरगरिबांना फुकट औषधे देई. म्हणून जवळपासच्या पंचक्रोशीत त्याचा नांवलौकिक वाढला. अर्धांगवायूसारखे भयंकर रोग आणि सर्पदंशासारखे आजार तो थोड्या वेळात बरे करी. अशा रोगांचे औषधपाणी करून देखील तो पैसे फारच कमी घेई. त्याचा हाताला यश होते. व तो मनापासून रोग्याची तपासणी करी. औषधेंही विनाकारण देत नसे. म्हणून त्याला लोक देवमाणूस मानीत.

सुभाषची वाढती कीर्ती पाहून गांवच्या जमीनदाराच्या पोटांत दुखू लागले. कारण सुभाष त्या गांवात येण्यापूर्वी लोक त्या जमीनदाराला एक मोठा देवमाणूस मानीत. परंतु आता स्थिती बदलली होती. त्याच्या घरी लोकांची गर्दी जमण्याऐवजी सुभाषच्या घरी जमू लागली होती. कारण सुभाष गरीबांना पैशाची कमी जास्त मदत करीत असे.

सुभाष लोकांच्याशी प्रेमाने वागून त्यांची विचारपूस करीत असे. गांवात त्याचे महत्व फारच थोड्या दिवसांत वाढले. त्याचा उत्कर्ष व लोकप्रियता जमीनदाराला आवडत नव्हती.

सुभाषचा हा वाढता मान कसा कमी होईल या गोष्टीचा जमीनदार विचार करू लागला. एक दुष्ट विचार त्याच्या मनांत आला आणि आपला बेत पुरा होण्यासाठी तो संधी पाहू लागला.

एकदा संध्याकाळी सुभाष कांही औषधे एका पिशवींत घालून कोठेतरी परगांवी एका रोग्याला पहायला निघाला. जमिनदाराने ते

म.ना. रानडे

पाहिले आणि सुभाषला विचारले - ''काय हो वैद्यबुवा! कोठे निघालात?''

''शेजारच्या गांवी दोघे तिघे आजारी आहेत, त्यांना पाहून औषधपाणी करण्यासाठी जातो आहे.'' सुभाष म्हणाला.

जमीनदार अशाच संधीची वाट पहात होता. सुभाष निघून गेल्यावर जमीनदाराने आपल्या नोकरांकरवी सुभाषच्या घराच्या एका भिंतीला भोंक पाडले व आंत जाऊन औषधाच्या बाटल्या फोडून टाकल्या. आणि ज्या मुळ्या व इतर औषधें होती ती जाळून टाकली. सुभाषच्या घरांत कोणीच नव्हते.

दुसऱ्या दिवशी सुभाष गांवाहून परत आला. घरांत कोणीतरी शिरून दुष्टपणाने औषधाच्या बाटल्या फोडून इतर औषधें जाळून टाकल्याचे कळले. एका जागी भिंतीला एक भगदाड पडल्याचे पण दिसले.

चोरी करण्यासारख्या पुष्कळ वस्तू जशाच्या तशाच होत्या. फक्त औषधांची नासधूस झालेली पाहून कोणीतरी दुष्टबुद्धीने हे सर्व केले असावे, असे साहजिकच सुभाषला वाटले. परंतु त्याने कधी कोणाचे नुकसान केले नव्हते. मग द्वेषबुद्धीने हे कोणी केले असावे, हे त्याला कळेना.

सुभाषने खूप मेहनत करून पुष्कळ औषधे तयार करून ठेवली होती. पण ती अशातऱ्हेने एका रात्रींत नष्ट झाली. त्याच्याकडे अनेक रोगी येऊन वाट पहात होते. परंतु आता लगेच कोणाला औषध देणे त्याला शक्यच नव्हते. लोकांनी चोराला शिव्या दिल्या परंतु जमीनदाराला मात्र त्याचा डाव साधल्याबद्दल फार आनंद झाला.

त्याच वेळी जमीनदाराचे नोकर जमीनदाराच्या मुलाला घेऊन घाबऱ्याघाबऱ्या आले आणि मुलाला साप चावला असल्याचे सांगू लागले. म्हणाले - ''शेतांत छोट्या मालकांना साप चावला. अर्धा तास झाला, अजून मुलाला कांही शुद्धच येत नाही. काय वाटेल ते करुन औषध वेळेवर देववले पाहिजे.''

जमीनदाराच्या घरासमोर लोकांची गर्दी जमली. गर्दीतला एक मनुष्य म्हणाला, ''सुभाष वैद्यांकडे घेऊन जा. एका मिनिटांत मुलगा शुद्धीवर येईल.''

निरुपायाने जमीनदाराला सुभाष वैद्याकडेच मुलाला घेऊन धावावे लागले. नोकर मुलाला उचलून घेऊन पाठीमागून आले. जमीनदार वैद्याला हांक मारून म्हणाला - "अहो वैद्यबुवा! काय वाटेल ते करून मुलाला वांचवा हो! सांप चावला आहे याला."

"होय हो, पण काय करू? रात्रीं कोणीतरी दुष्टाने घरांत शिरून सर्व औषधांच्या बाटल्या फोडून टाकल्या व औषधांचा पाला नि मुळ्या जाळून टाकल्या." सुभाष म्हणाला.

जमीनदाराला थोबाडींत मारल्यासारखे झाले. घोगऱ्या आवाजांत तो म्हणाला - "वैद्यबुवा! तो दुष्ट मीच होतो हो! मला क्षमा करा. माझ्या मुलाला वांचवा. आयुष्यभर मी तुमचे हे उपकार विसरणार नाही."

"बरं थांबा हं, आलोच!" असे सांगून सुभाष घराबाहेर धांवत गेला.

"आतां वैद्यबुवा कशाला येतील? करावे तसे भरावे. देव सर्व पहात असतो." एकजण म्हणाला.

"मी आपल्या मुलाचा गळा स्वतःच्या हाताने कापला हो!" असे म्हणत जमीनदार टाहो फोडून रडूं लागला. परंतु सुभाष थोड्याच वेळांत परत आला. त्याच्या हातात कसल्या तरी मुळ्या व पाला होता. त्याने पाला चुरगळून मुलाच्या नाकाजवळ नेला. आणि त्याचा रस थोडा डोळ्यांत घातला. थोड्या वेळाने जमीनदाराचा मुलगा हलला आणि चांगला शुद्धीवर आला.

तेथे जमलेल्या सर्व लोकांना जिवांत जीव आल्यासारखे झाले.

त्या दिवसापासून जमीनदाराच्या वागणुकींत एकदम फरक झाला. त्याने सुभाषला नुकसान-भरपाई म्हणून पुष्कळ धन दिले आणि औषधे तयार करण्यासाठी आपल्या नोकरांना पाठविले.

सुभाषचा नांवलौकिक ह्या घटनेनंतर जास्तच वाढला. त्याने त्याच गांवात कायमचे रहावयाचे ठरवून लग्न करून घेतले. सर्वजण म्हणूं लागले - "एका देवमाणसामुळे दुष्ट माणूस-देखील देवमाणूस झाला."

